

**DOĞU ANADOLU BÖLGESİ BALBALLARININ
BUZ HEYKEL SANATINDA KONU MALZEMESİ
OLARAK KULLANILMASI**

Kübra DEMİRCAN

Yüksek Lisans Tezi

Heykel Ana Sanat Dalı

2025

(Her Hakkı Saklıdır.)

T.C.
ATATÜRKÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
HEYKEL ANASANAT DALI

**DOĞU ANADOLU BÖLGESİ BALBALLARININ BUZ HEYKEL SANATINDA
KONU MALZEMESİ OLARAK KULLANILMASI**

(Use of Eastern Anatolian Region Balbals as Subject Material in Ice Sculpture Art)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kübra DEMİRCAN

Danışman: Prof. Dr. Önder YAĞMUR

Erzurum
Nisan, 2025

GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Fine Arts

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Kübra DEMİRCAN tarafından hazırlanan “Doğu Anadolu Bölgesi Balballarının Buz Heykel Sanatında Konu Malzemesi Olarak Kullanılması” başlıklı çalışması 30/04/2025 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Heykel Ana Sanat Dalı, Heykel Sanat Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı: Prof. Dr. Mustafa BULAT
Atatürk Üniversitesi

Aslı ıslak imzalıdır

Danışman: Prof. Dr. Önder YAĞMUR
Atatürk Üniversitesi

Aslı ıslak imzalıdır

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Hanifi ZENGİN
Kafkas Üniversitesi

Aslı ıslak imzalıdır

Enstitü Yönetim Kurulunun
....../....../.... tarih ve sayılı
kararı.

Bu tezin Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

Aslı ıslak imzalıdır

Prof. Dr. Ahmet Selim DOĞAN

Enstitü Müdürü

GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Fine Arts

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Doğu Anadolu Bölgesi Balballarının Buz Heykel Sanatında Konu Malzemesi Olarak Kullanılması” başlıklı çalışmanın tarafımdan bilimsel etik ilkelere uyularak yazıldığını ve yararlandığım eserleri kaynakçada gösterdiğimi beyan ederim.

30 / 04 / 2025

Aslı ıslak imzalıdır

Kübra DEMİRCAN

☐ Tezle ilgili patent başvurusu yapılması / patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle Enstitü Yönetim Kurulunun .../.../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ Enstitü Yönetim Kurulunun .../.../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam sürecinde, öncelikle fikir aşamasından tamamlanmasına kadar her adımda akademik bir rehber olmanın ötesinde, ilham verici yaklaşımıyla bana yön veren değerli danışmanım Sayın Prof. Dr. Önder Yağmur'a en derin şükranlarımı sunarım. Gerek bilimsel birikimiyle gerekse yapıcı önerileriyle çalışmamın gelişimine sağladığı katkılar, bu süreci benim için hem öğretici hem de anlamlı kılmıştır. Ayrıca, tez izleme komitesinde yer alarak bilgi ve tecrübeleriyle araştırmamı zenginleştiren, akademik değerlendirme ve yönlendirmeleriyle çalışmama değer katan Sayın Prof. Dr. Mustafa BULAT'a içten teşekkürlerimi sunarım.

Akademik yolculuğumda bana rehberlik eden, düşüncelerimi zenginleştiren Sayın Doç. Dr. Caner ŞENGÜNALP, Sayın Doç. Dr. Halil DAŞKESEN ve Sayın Dr. Öğretim Üyesi Hokuma SAFARLI'ye, değerli yorumlarıyla katkı sağlayan Sayın Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Hanifi Zengin'e teşekkür ederim.

Araştırma sürecimde, literatür taraması ve kaynak sağlama konusunda yardım ve desteklerini esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Oktay BELLİ ve Sayın Prof. Dr. Güzin SÜHRAN BELLİ'ye, değerli öneri ve yönlendirmeleri için içtenlikle teşekkür ederim.

Bu tez çalışmamda desteklerini esirgemeyen tüm arkadaşlarıma, gösterdikleri fedakârlık ve dayanışmaları için teşekkür ederim. Son olarak, maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen aileme, her koşulda yanımda oldukları için minnettarım.

Kübra DEMİRCAN

ÖZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DOĞU ANADOLU BÖLGESİ BALBALLARININ BUZ HEYKEL SANATINDA KONU MALZEMESİ OLARAK KULLANILMASI

Kübra DEMİRCAN

Nisan 2025, 75 Sayfa

Bu araştırmada, Türk balbal geleneğinin tarihsel süreci ve heykel sanat formlarındaki estetik anlayışı incelenmiş, geleneksel balbal formlarının modern heykel sanatında nasıl yeniden yorumlanabileceği değerlendirilmiştir. Çalışma, geleneksel olan balbalın, modern heykel sanatında kullanılan buz malzeme ile yeni bir ifade dili oluşturularak kültürel mirasın sanatsal yenilik yoluyla varlığını sürdürmesi amaçlanmıştır.

Araştırma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Türk ölü gömme gelenekleri ve balbalların tarihsel bağlamı incelenmiştir. Türk tarihi ve kültüründe önemli bir yere sahip olan balbalların, Orta Asya'dan günümüze uzanan yolculuğu, arkeolojik ve yazılı kaynaklar ışığında değerlendirilmiştir. Balbalların diğer tarihsel anıtlarla taşıdığı benzerlikler ve farklılıklar da ele alınarak, tarihsel süreklilik ve değişimi aktarılmaktadır.

İkinci bölümde, heykel sanatının ana unsurları ve balbalların heykel sanatı açısından estetik özellikleri ele alınmıştır. Bu kapsamda, balbalların form, stil ve kompozisyon özellikleri analiz edilmektedir.

Üçüncü bölümde, buz heykel uygulamaları bağlamında balbalların yeniden yorumlanması üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Balbal, Heykel, Buz, Mekân, Sanat.

ABSTRACT

MASTER THESIS

USE OF EASTERN ANATOLIAN REGION BALBALS AS SUBJECT MATERIAL IN ICE SCULPTURE ART

Kübra DEMİRCAN

April 2025, 75 Pages

In this research, the historical process of the Turkish balbal tradition and its aesthetic understanding in sculpture art forms were examined and how traditional balbal forms could be reinterpreted in modern sculpture art was evaluated. The aim of the study is to maintain the existence of cultural heritage through artistic innovation by creating a new expression language with the ice material used in modern sculpture art, the traditional balbal.

The research consists of four parts. In the first part, Turkish burial traditions and the historical context of balbals were examined. The journey of balbals, which have an important place in Turkish history and culture, from Central Asia to the present day, has been evaluated in the light of archaeological and written sources. The similarities and differences of balbals with other historical monuments are also discussed, and historical continuity and change are conveyed.

In the second part, the main elements of sculpture art and the aesthetic properties of balbals in terms of sculpture art are discussed. In this context, the form, style and composition features of balbals are analyzed.

In the third chapter, the reinterpretation of balbals in the context of ice sculpture applications is emphasized.

Keywords: Balbal, Sculpture, Ice, Space, Art.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY TUTANAĞI	I
ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI.....	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZ	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
BİRİNCİ BÖLÜM	1
Giriş	1
Doğu Anadolu Bölgesi’nde Balbalların Tarihi.....	3
Balbalın Tanımı	3
Balbalların Orta Asya Türk Kültüründeki Yeri	4
Taş Balballar ve İnsan Biçimli Heykeller	8
Taş Heykellerin Çeşitliliği ve Üzerindeki Betimlemeler	25
Erzurum’da Bulunan Balbal ve Taş Heykeller.....	35
İKİNCİ BÖLÜM	43
Buz Heykellerin Sanatsal Gelişimi ve Önemi	43
Heykel Sanatının Çeşitliliği	43
Heykel Sanatının Ana Unsurları	44
Form	44
Kompozisyon.....	44
Malzeme ve Yüzey	45
Estetik İfade.....	46
Mekânsal İlişki	46
Sembolizm ve Anlam	47

Buz Heykel Yapımı: Teknik ve Malzeme	47
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	50
Buz Heykel Uygulamaları Bağlamında Balbalların Yeniden Yorumlanması ve Sanatsal ve Kültürel Önemi	50
Balbalların Buz Heykel Sanatına Uyarlanması.....	50
Ata Buz Müzesi.....	51
Balbalların Buz Heykel Sanatıyla Birleşmesinin Sanatsal Değeri.....	54
Balbalların Buz Heykel Sanatına Uygulama Çalışmamız	55
Bulgular.....	64
SONUÇ	66
KAYNAKÇA.....	69
İNTERNET KAYNAKÇASI.....	73
ÖZGEÇMİŞ	74

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Sentelek Anıt Mezar Kompleksi Restitüsyonu	7
Şekil 2. Sentelek Anıt Mezar Kompleksindeki Balballar	7
Şekil 3. Heykel ve Balballar, Moğolistan	9
Şekil 4. Heykel ve Balballar, Moğolistan	9
Şekil 5. Kül Tigin Barkını/Külliyesini Tasvir Eden Çizim (Yaşar ÇORUHLU)	10
Şekil 6. Kül Tigin Yazıtının Çince Yüzünün Genel Görüntüsü	11
Şekil 7. Bilge Kağan Yazıtı	12
Şekil 8. Köl İç Çor Yazıtı, Moğolistan	13
Şekil 9. Kuman Kıpçaklarına Ait Taş Heykeller	14
Şekil 10. Kıpçak Balbalları, Ukrayna	14
Şekil 11. Balbal Geleneğinin Yayılma Yönlerini Gösteren Harita	15
Şekil 12. Hakkâri Stelleri. M.Ö. 2. Binyılın Ortaları ve Sonları	15
Şekil 13. M.Ö. 3. Binyıl Ukrayna Stelleri	16
Şekil 14. Kuzey Karadeniz Bölgesindeki İskit Stelleri. 1: M.Ö. 6. Ve 5. Yüzyıllar, 2: M.Ö. 6. Yüzyılın Ortaları, 3: M.Ö. 5. Yüzyılın Sonları, 4: M.Ö. 4. Yüzyıla tarihlenir.	16
Şekil 15. Bilge Kağan Heykeli, Moğolistan	17
Şekil 16. Komutan Heykeli, Moğolistan	18
Şekil 17. Damgalı Taş Heykel	18
Şekil 18. Komutan Heykeli	19
Şekil 19. Kül Tigin Baş Heykeli	19
Şekil 20. Kazakistan, Taş Heykel, Alman Ata Devlet Müzesi	20
Şekil 21. Kazakistan, Kadın Taş Heykel	21
Şekil 22. Kazakistan- Merke, İki kadın Taş Heykeli	21
Şekil 23. Kazakistan-Taraz, Erkek Taş Heykel	22
Şekil 24. Kazakistan, Erkek Taş Heykel	22

Şekil 25. <i>Kazakistan, Erkek Taş Heykel</i>	23
Şekil 26. <i>Kırgızistan, Tokmak- Balasagun, Taş Heykel</i>	23
Şekil 27. <i>Kırgızistan- Tokmak, Kadın Taş Heykel</i>	24
Şekil 28. <i>Kırgızistan, Karahan Taş Heykeli</i>	24
Şekil 29. <i>Saka Bronz Kabartma, Kuloba Kurganı, M.Ö. IV</i>	27
Şekil 30. <i>Ukrayna İskit Taş Heykeli, Boynuz Biçimli İçki Kabı</i>	27
Şekil 31. <i>Solda; Kuman Kadın Heykeli, Sağda; Sümer İnanna Tanrıçası</i>	28
Şekil 32. <i>Heykellerin İçki Kapları ile İlgili Çizimi</i>	28
Şekil 33. <i>Kazak Boylarına Ait Taş Heykeller</i>	29
Şekil 34. <i>Moğolistan, Yas Törenine Ait Taş Kabartma</i>	30
Şekil 35. <i>Heykellerde Bulunan Kılıç Motifleri</i>	31
Şekil 36. <i>Balballarda Tasvir Edilen Hançerler</i>	31
Şekil 37. <i>Heykellerde Tasvir Edilen Kılıç Detayları</i>	32
Şekil 38. <i>Farklı Bölgelerde Bulunan Heykellerdeki Başlık Çizimleri</i>	32
Şekil 39. <i>Tanrı Dağları Örgülü Taş Heykel Çizimi</i>	33
Şekil 40. <i>Kuman- Kıpçak Örgülü Taş Heykel</i>	33
Şekil 41. <i>Heykellerde Görülen Kemer Detayları</i>	34
Şekil 42. <i>Tuvinskaya A. O. 37 Numaralı Taş Heykel</i>	35
Şekil 43. <i>Cunni Mağarası, Atlı Süvari Duvar Çizimleri</i>	35
Şekil 44. <i>Cunni Mağarasında Bulunan Damgalar</i>	36
Şekil 45. <i>Erzurum Türk İzleri Dağılımını Gösteren Harita</i>	36
Şekil 46. <i>Kabartma Tekniğinde İki Erkek Heykel, Hakkâri</i>	37
Şekil 47. <i>Horasan, Hasanbey Heykeli</i>	38
Şekil 48. <i>Oltu İnsan Biçimli Taş Heykel ve Çizimi</i>	39
Şekil 49. <i>Oltu Taş Heykeli</i>	39
Şekil 50. <i>Şenkaya Ormanlı Köyü İnsan Biçimli Taş Heykeller, Balballar ve Kurgan Alanı</i>	40
Şekil 51. <i>Şenkaya 1 no.lu İnsan Biçimli Taş Heykeli ve Çizimi</i>	40

Şekil 52. Solda Şenkaya Taş Heykeli, Sağda Hakkâri Taş Heykeli no.10	41
Şekil 53. Şenkaya 2 no.lu İnsan Biçimli Taş heykeli ve Çizimi	41
Şekil 54. Şenkaya 3 no.lu İnsan Biçimli Taş Heykel- Balbal ve Çizimi	42
Şekil 55. Song Köl, Kırgızistan 9. nolu Balbal Çizimi	43
Şekil 56. Şenkaya Balbal Örnekleri Çizimi.....	43
Şekil 57. Maan-Ice Sergisi, 15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü temalı bir çalışma. 52	
Şekil 58. Ata Buz Müzesi için buz heykel yapım atölyesi.	53
Şekil 59. Kübra Demircan, Balbalların Buz Heykel Uygulama-Çizim, 2025.	55
Şekil 60. Kübra Demircan, Buz Üretim Makinaları, Atölye (Ataüni), 2025	56
Şekil 61. Kübra Demircan, Balbalların Buz Heykel Uygulama Aşaması-Atölye (Ataüni)-1, 2025	57
Şekil 62. Kübra Demircan, Balbalların Buz Heykel Uygulama Aşaması-Atölye-2, 2025.	58
Şekil 63. Kübra Demircan, Balbalların Buz Heykel Uygulaması-1,2025.	59
Şekil 64. Kübra Demircan, Balbalların Buz Heykel Uygulaması-1, Kemer Detay, 2025.	60
Şekil 65. Kübra Demircan, Balbalların Buz Heykel Uygulaması-2, 2025.	61
Şekil 66. Kübra Demircan, Balbalların Buz Heykel Uygulaması-2, Işıklandırma Çalışması, 2025	63
Şekil 67. Kübra Demircan, Balbalların Buz Heykel Uygulaması, Ata Buz Müzesi, Sergi Görüntüsü, 2025.	64

BİRİNCİ BÖLÜM

Giriş

Doğu Anadolu Bölgesi, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve zengin kültürel mirasıyla dikkat çeken bir bölgedir. Bu bölge, Avrasya'dan Anadolu'ya göç eden kavimler için önemli bir geçiş noktası olmuştur. Dağlık coğrafyası, geniş platoları ve su kaynakları, özellikle hayvancılıkla geçinen atlı göçer kültürler için cazibe merkezi haline gelmiştir. Bu kültürler, arkalarında kurganlar, mezarlar, damgalar, runik yazılar, kaya resimleri ve taş heykeller gibi birçok kültürel unsur bırakmışlardır. Balballar, bu unsurlar arasında önemli bir yer tutar ve Türk mezar geleneğinin en belirleyici öğelerinden biridir (Günaşdı vd., 2022, s.32).

Balballar, genellikle mezar taşları olarak kullanılan insan biçimli taş heykellerdir. Türk ve Moğol kültürlerinde yaygın olarak görülen bu heykeller, ölen kişinin anısını yaşatmak ve onun ruhunu onurlandırmak amacıyla yapılmıştır (Gökçek & Abacı, 2022, s. 162). Balballar, üzerlerindeki semboller ve yazılarla dönemin sosyal ve kültürel yapısını yansıtan önemli sanat eserleridir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erzurum, Bitlis, Van ve Hakkari'de bulunan balballar, bu heykellerin en önemli örneklerindendir (Buğrul, 2010; Günaşdı vd., 2022; Sevin, 2011). Bu heykeller hem estetik açıdan hem de tarihsel ve kültürel açıdan büyük bir değere sahiplerdir.

Çalışmamızın ikinci ana teması olan buz heykel sanatı, özellikle soğuk iklimlerde gelişen ve buzun şekillendirilmesiyle yapılan bir sanat dalıdır. Bu sanat formu, genellikle büyük festivallerde ve özel etkinliklerde sergilenir. Buz heykelleri, geçici olmaları nedeniyle diğer heykel türlerinden farklıdır; ancak bu geçicilik, onların estetik değerini ve sanatsal etkisini önemli katkılar sunması bakımından bazı kavramsal olanaklara sahiptir. Bu nedenle çalışma düşünsel ve sanatsal boyutlara sahip bu kavramsal olanakları inceler ve bu konuyla ilgilenen sanatçılara öneriler sunar. Bu çerçevede çalışma, dünyada ve ülkemizde kar ve buz heykel çalışmaları yapan sanatçı ve etkinlikler hakkında bilgiler vermeyi amaçlar.

Buz heykel sanatı, sanatçıların yaratıcılıklarını sergilemeleri ve izleyicilere doğanın zarafetini farklı bir şekilde deneyimleme fırsatı sunan bir etkinlik olarak görülebilir. Balbalların buz heykel sanatıyla birleşmesi, iki farklı sanat formunun bir araya gelmesi anlamına gelir. Bu birleşme hem estetik açıdan hem de kültürel anlamda büyük bir değer barındırır. Balbalların tarihsel ve kültürel önemi, buz heykellerinin geçici ve modern yapısıyla birleşerek, izleyicilere hem geçmişi hem de bugünü bir arada sunmasıyla ortaya çıkar.

Çalışmanın bu açıdan ele aldığı önemli bir konu da bu uyarlamanın, kültürel mirasın tanıtılmasına ve korunmasına sağladığı katkıları ele almaktır.

Tüm bu nedenlerle birlikte bu tez çalışmasının amacı, “Doğu Anadolu Bölgesi Balballarının Buz Heykel Sanatında Konu Malzemesi Olarak Kullanılması”nın kültürel mirasın tanıtılmasına ve korunmasına olan katkılarını incelemektir. Balbalların buz heykel sanatıyla birleşmesi ile meydana gelen sanat eserleri, izleyicilere farklı kültürler hakkında bilgi verir ve kültürel çeşitliliği teşvik eder. Ayrıca, bu uyarlama, sanatın evrenselliğini ve kültürel bağları güçlendiren önemli bir olgudur. Doğu Anadolu Bölgesi balballarının buz heykel sanatında konu malzemesi olarak kullanılmasının estetik ve kültürel açıdan sahip olduğu değerin farklı yönleri üzerinde duran bu çalışma, pek çok sanatçı için bir tanıtım metni niteliği de görmeyi amaçlar. Bu tez çalışması, balbalların buz heykel sanatıyla birleşmesinin kültürel mirasın tanıtılmasına ve korunmasına olan katkılarını detaylı bir şekilde ele alarak, sanatın evrenselliğini ve kültürel bağları güçlendiren önemli noktaları vurgular.

Çalışma bu işleyişi üç ana bölüm altında ele almıştır. Birinci bölümde “Doğu Anadolu Bölgesi’nde Balbalların Tarihi” başlığıyla tarihsel bir arka plana ışık tutmayı amaçlar. Bölgede bulunana balbalların Türk kültürü içindeki önemini günümüzün sanatsal anlayışları bağlamında yeniden yorumlamaya çalışır. İkinci bölüm, “Buz Heykellerin Sanatsal Gelişimi ve Önemi” başlığıyla hem heykel sanatının hem de buz heykel sanatının kavramsal ve teknik boyutunu ele alır. Çalışma, böylece balbalların ve heykellerin teknik ve kavramsal olarak kesişen yönlerini ortaya çıkarmayı amaçlar. Üçüncü bölüm ise, “Buz Heykel Uygulamaları Bağlamında Balbalların Yeniden Yorumlanmasının Sanatsal ve Kültürel Önemi” başlığıyla kavramsal bir tartışmayı ve önerileri içerir. Bu başlık altında balbalların buz heykel sanatına uyarlanmasıyla sanatsal, kültürel ve düşünsel anlamda ortaya çıkabilecek muhtemel sonuçlar ve çıkarımlar üzerinden durulmaktadır.

“Doğu Anadolu Bölgesi Balballarının Buz Heykel Sanatında Konu Malzemesi Olarak Kullanılması” başlığıyla yapılan bu tez çalışmasında, güncel sanat yorumlarının geleneksel ve kültürel mirasla sentezinin özgün bir örneği sunulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Heykel Bölümü bünyesinde yaptığımız balbalların buz heykeline uyarlanması çalışmalarına son bölümde yer verilmiştir. Bu çalışmalarda buz heykel sanatının güncel sanat perspektifiyle ele alınışında ışık, renk, doku gibi heykel sanatına özgü unsurların malzemeye bağlı değişimleri gözlemlenerek okuyucuya sunulmuştur. Bu değişimler, malzemenin doğasına ait niteliklerin birer yansıması olmasının dışında, yarattığı görsel etkiyle balbal kültürünün sanatsal yorumuna da kavramsal bir boyut katmaktadır. Bu kavramsal boyutta sanat izleyicisi, zaman, ölüm, yaşam ve tarih kavramlarına estetik bir

duyumla karşılaşır. Işığın buz nesnesi üzerindeki farklı açılarla yansıması sonucu oluşan renk çeşitliliği, adeta zaman döngüsünde ortaya çıkan algısal değişimlere işaret eder. Duyumları farklı şekilde koşullandıran ışık ve zaman gibi olgular, estetik nesnenin varlık olarak öznenin algısında yeniden ve sürekli inşa edilmesine yol açar. Örnek çalışmalar üzerinden sanatsal ve kavramsal boyutun birlikteliği, bu olgular ışığında detaylıca ele alınmış ve buzun heykel sanatına kattığı estetik olanaklar üzerinden tartışmalar sunulmuştur.

Genel olarak çalışma, tarih, sanat ve düşünce içerikli pek çok kaynaktan yararlanmıştır. Buz heykelleri ve balballar üzerine yazılan pek çok kaynak özenle ele alınmış, bulgular tezin taslak yapısına göre kullanılmıştır. Yararlanılan kaynak yelpazesi olabildiğince geniş tutulmaya çalışılarak, çalışmanın bilimsel niteliği güçlendirilmiştir. Ayrıca çalışma vardığı sonuçlarla ve içerdiği pek çok öneriyle gelecekte benzer konuları incelemek isteyen araştırmacılar için zengin bir kaynak sunmayı amaçlar. Sonuç bölümünde yapılan genel değerlendirme ile konuya ilgi duyan sanatçılara bazı öneriler sunulmuştur.

Doğu Anadolu Bölgesi’nde Balbalların Tarihi

Balbalın Tanımı

Balballar, genellikle Orta Asya kökenli olarak kabul edilir. İslam öncesi Arabistan ve Yemen’de karşılaşılan örneklerin dışında, balbal benzeri taşlara özellikle Avrasya bozkır kültüründe rastlanır. Bunun dışında Avrupa’da İberik yarımadasından Asya’da Moğolistan’a kadar çok geniş bir alana yayılmış olmakla birlikte Türk kültüründe ayrıcalıklı bir yeri vardır. Yayılım gösterdiği coğrafya bakımından Avrupa ile Asya’daki Türk yurtlarıyla sınırlı olmayıp, daha doğuda Japonya’da dahi kaydedilmiştir (Sevin ve Özfirat, 2001, s.501). Balballar hakkında verilen bilgilere göre, genelde mezar taşları olarak kullanılan ve insan figürlerini temsil eden taş heykellerdir. Bu heykellerin, ölen kişinin anısını yaşatmak ve ruhlarına saygı göstermek amacıyla dikildiği bilinir. Yapılan araştırmalar, balbalların, özellikle Türk ve Moğol kültürlerinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Balballar genellikle taş bloklardan yapılan heykelsi yapılar olup üzerlerine ölen kişinin yüz hatları, giysileri ve bazen de silahları işlenir. Biçimsel olarak dikdörtgen bloklar veya insan figürleri şeklinde oldukları görülmektedir. Daha çok mezar taşı olarak kullanıldığından boyutları, ölen kişinin sosyal statüsüne göre değişiklik gösterebilir. Balballar, mezarlarda başa veya yana dikilir; bazen de bir mezarın etrafında birden fazla balbal bulunabilir. Balbal isimlendirmesi belli durumlarda “taş baba”, “taş nine”, “kocakarı taşı”, “menhir” veya “stel” ifadeleri ile bir tutulmuştur (Gökçek & Abacı, 2022, s. 167). Balballar ile türdeş sayılabilecek insan biçimindeki dikili taşların tarihi çok eskilere kadar götürülebilir.

Balballara dair, onun ayrıca heykel, menhir veya stel olup olmadığı tartışmasına girmeksizin çizilecek tarihi sınır Tunç Çağı'na dayanır. Gökçek ve Abacı'nın (2022) değerlendirmesine göre, balbal kavramının geleneksel hatları daha çok Demir Çağı referans verilerek çizilmiştir. Çıkardıkları sonuç itibarıyla balbal geleneği İskit çıkışlı olup coğrafya olarak da Avrasya bozkırlarıyla eşleştirilmektedir. Bu da gösteriyor ki, balbalların kültürel havzası kadim Türk kültürün coğrafyasıyla örtüşmektedir. Türklerin doğu batı yönünde yayıldığı alan ile balbalların yayılma alanının örtüşmesi de doğal olarak balbal geleneğinin Türklerden çıktığı yönündeki yaygın kanıyı desteklemektedir. Nitekim “balbal” kelimesine rastlanması itibarıyla, balbal kültürünün tarihsel geçmişini sunan en erken kayıtlar olan Ongin, Orhun veya Uybat IV yazıtlarıdır (Belli, 2003, s.36; Radloff, 1893/1956, s.92). İlk Türkçe yazıtlar ile Tunç Çağı arasındaki zaman farkı akademik bir tartışma olarak devam etse de bu zaman aralığına dair en önemli bağlantıyı “Hakkâri Stelleri” sağlar (Sevin, 2001). Öteki dünyada hizmet edecek hizmetçi anlayışının tam aksine krallar ya da beyler ile kimi güçlü kadınları temsil eden bir anlayışla yontulmuş olduğu tahmin edilen söz konusu taşlar, MÖ 2. binyıl ortalarına veya az daha ihtiyatla MÖ 2. bin sonlarına yani Demir Çağı'na tarihlendirilmektedir. Sevin, Anadolu'da, Türk geleneği çizgisinde değerlendirdiği Hakkâri taşlarına benzer olarak *Troia* ve *Alalah*'tan (Tel Açana) çıkan başka buluntulardan da bahseder (Sevin, 2001, s.81).

Doğu Anadolu Bölgesi'nin pek çok yerinde balballar bulunur ve bölgedeki bu balballar, Orta Asya'daki örneklerle önemli benzerlikler taşır. Bu nedenle balballar, bölgenin tarihsel ve kültürel zenginliğini önemli ölçüde yansıtır. Balbalları, sadece birer mezar taşı olarak değil, ayrıca birer sanat eseri olarak da görmek gerekir. Çünkü bu heykelsi yapılar, dönemin sanat anlayışını ve estetik değerlerini yansıtmaktadır. Ayrıca, balballar aracılığıyla o dönemin sosyal yapısı, inançları ve günlük yaşamı hakkında bilgi edinmek de mümkündür.

Balbalların Orta Asya Türk Kültüründeki Yeri

Orta Asya halklarının ortak kültürlerinde inanç ve inanca bağlı ritüellerin önemli bir yeri vardır. Birçok toplumda görüldüğü üzere Türk topluluklarında da inançlar, yaşayış biçimleri, bulunan coğrafya ve yaşam kuralları kültürel oluşumda önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle Orta Asya Türk toplumlarının göçebe yaşam tarzı özgün bir kültürel yapının oluşumuna katkı sağlamıştır. Göçebe yaşam koşullarına uygun olarak Türkler için kutsal sayılan mekânlarda ölü gömme gelenekleri bu açıdan dikkat çekicidir. Türklerin ölü gömme geleneklerine ait birçok bilgiye daha çok Çin kaynaklarından rastlanmaktadır. Bu kaynaklarda Türklerin “kurgan” olarak adlandırdığı ölü gömme gelenekleri hakkında pek çok bilgi yer almaktadır (Diyarbakirli, 1972).

M.Ö. 3. yüzyılda yazılan Çin kaynaklarını inceleyen Alım Karamürsel'in (2002) aktardığı bilgiye göre, Hunların ölülerini iç ve dış olmak üzere iki katlı altın ve gümüş işlemeli kumaşlarla örtülü tabutlara koyarlardı. Bu kaynakta yer alan bilgilere göre Türklerin defin törenleriyle ilgili gelenekleri şu şekilde sıralanır:

1. Ölü İçin Yapılan Yas Merasimi “Yoğ”,
2. Ölüyü Gömmek,
3. Ölüyü Yakmak,
4. Birden Fazla Ölü Gömmek,
5. Cesetleri Mumyalamak,
6. Ölüyü Eşyaları ve Yiyecekleri ile Birlikte Gömmek,
7. Mezarların Bir Köşesine At Gömmek,
8. Alpin Mezarı Yanına Kendi Heykelini Balbalını Dikmek’,
9. Ölüyü Tabuta Koyup Ağaca Asmak (Karamürsel, 2002, s. 124).

Görüldüğü üzere Türklerde ölü gömme törenleri belli aşamalarda gerçekleşirdi. Yas merasiminin ilk aşamasında ölü kişinin ailesi cenazenin bulunduğu çadırın etrafına kesilen hayvanların etlerini sererlerdi. Bu ilk aşamanın bir devamı olarak, çadırın etrafında at üzerinde yedi defa dolaşılırdı. Cenaze çadırının kapısında insanlar gözyaşlarını kanla birlikte akıtmak için yüzlerini keserlerdi. Bu ritüel yedi kez tekrar edildikten sonra ölü gömülürdü. Gömülen mezarların da bazı teknik ayrıntılarına bakıldığında, mezar duvarlarının üzerine ölünün sureti, katıldığı savaşlar ve hayatına dair bazı sahneler resmedilirdi. Eğer, ölen kişi savaşta birini öldürmüştse, mezar üzerine bu düşmanı temsilen bir taş (balbal) dikilirdi. Bunun nedeni, balbalı dikilen bu düşmanın, öteki dünyada kendisini öldürmüş olan kahramana hizmet edeceğine dair inançtan kaynaklanırdı (Doğanay, 2004, s.129). Bazı ölülerin mezarlarında ise bu taşlar 100’e hatta 1000’e kadar olurdu. Kurban edilen at ve koyunların kafaları da kazıkların üzerine konulurdu (Karamürsel, 2002, s. 125).

Türklerdeki ölü gömme adetleri, kesin olarak ölümden sonraki bir yaşama inandıklarını göstermektedir. Çünkü öldürülen düşmanın babalının dikilmesinin yanı sıra, mezarın içine ölüye ait değerli eşyalarının, savaşta ve günlük hayatında kullandığı aletlerinin konulması ve ayrıca atı ile birlikte defnedilmesi bu çıkarımı güçlendirmektedir. “İskitler de Kralın cenaze töreninde mezarın içinde boş kalan yerlere krallardan birisi, elinden içki içtiği kimse, bir aşçı, silahtarı, uşaklarından birisi, bir haberci ve atları boğulup konulurdu” (Herodotos, 2006, s. 323). Yine Hunlarda da, ölünün yakınlarından birilerinin ölü ile birlikte gömülmesi âdetinin olduğu bilinir (Eberhard, 1964/1996, s. 94).

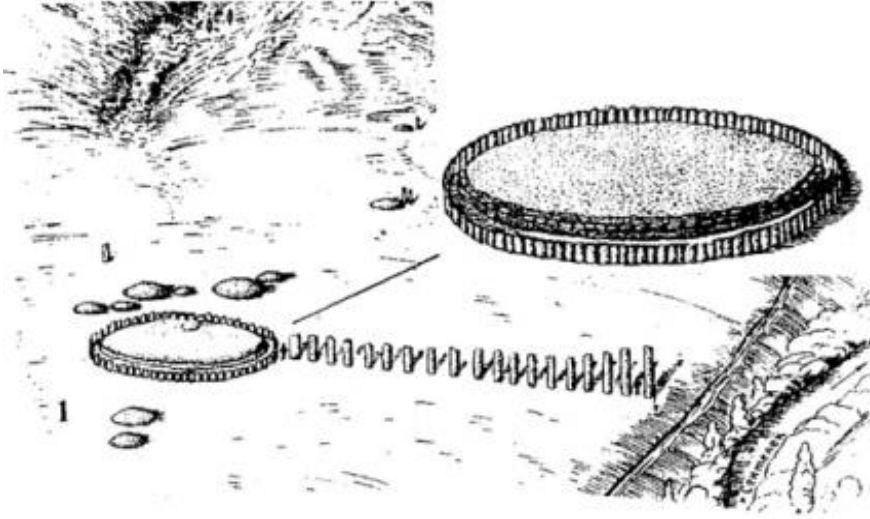
Türk toplumunda balbal geleneğinin varlığını özellikle Türk mezar geleneği olan kurgan kültüründen görülmektedir. Kurgan, mezar üzerine yapılan taşlarla çevrili tümsekleri isimlendirir. Kurganlar göçebe yaşam tarzında yaşayan Türklerin, belirli bir hiyerarşik düzenle defnedilen mezarlardır (Turhan, 2002). Kurgan kelimesinin etimolojik bağlamlarında bakıldığında bazı ilginç bilgiler ortaya çıkmaktadır. Bu adlandırmanın Altay dillerinde fazlaca kullanılan “Kür” kelimesi ile ilişkili olduğu söylenebilir. Bu kelime mezar veya derin çukur anlamlarını taşır. Zaten Türkler de içine konulan eşyalardan dolayı mezarlarını olabildiğince derin kazmak zorundaydı. Ayrıca klasik Moğol dilinde “ükü” ve “ölmekle” irtibatlandırmak gereken “ükegerle” (ceset, mezarlık, mezar) birlikte, “ka’ür” veya “kegür” (ceset, ata mezarlığı) bulunmaktadır. Öte yandan Kalmık dilinde de “kür” kelimesi ceset ve mezarı belirtmektedir. “Kür, kör, gör” şekilleri Kaşgarlı Mahmad’a ait Divanu Lügati’t-Türk’te ve Yusuf Has Hacib’in Kutadgu Bilig adlı eserlerinde de rastlanmaktadır (Sayın, 2022, s.185). Öte yandan kelimenin Arapça kabir ve Farsça mezar anlamına gelen “gor” kelimesi ile de etimolojik bir ilişkisi vardır (Roux, 1988/1999, s.294-295).

Özellikle Hun kültürüne ait kurganlar dönemin en iyi korunmuş kurganları olarak bilinir. Bu kurganların çevresinde kurban ve ibadet alanı veya sunak bulunur. “Bir kısım kurganlarda ise, doğuya doğru dikilitaş sıraları uzanır (balbal, menhir, veya geyikli taşlar)” (Çoruhlu, 2000, s.86). Kurgan, Göktürkler Dönemi’nde önemli mezar yapısı olmanın yanında mezarlarda yeni bir mimari anlayış getirilerek ölen kişinin adına mezar külliyeleri (mezar kültü) inşa etmişlerdir. Orhun Irmağı kıyılarında bulunan, Kültigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk Mezar külliyeleri bilinen önemli mezar yapılarıdır (Arslan, 2017). Yine “Göktürk dönemine ait cenaze merasimlerinde tahtadan yapılmış büyük çadırlar ve kubbeli çadır formları kullanılmıştır” (Esin, 1982, s. 151). Bu çadır formlarının izleri, Selçuklu kümbetleri ve Osmanlı Türbelerinde de şeklen görülmektedir. Öte yandan Orta Asya Türki topluluklarda, özellikle Kazakistan’da ve Kırgızistan’da çadır formu günümüze kadar devam etmiştir (Ünver & Günay, 2003, s. 109).

Kurgan geleneğinin ve çevresinde yer alan balbal geleneğine örnek teşkil eden yerlerden bir tanesi Altay Kray’ın Çarış ilçesinde, M.Ö. IV-III. yüzyıla tarihlenen Sentelek kurganında (Şekil 1) doğu yöne uzanan 19 balbal tespit edilmiştir (Kutlu vd., 2022, s.334).

Şekil 1

Sentelek Anıt Mezar Kompleksi Restitüsyonu

(Shulga, 2017, s.109)

Küresel biçimdeki kurganın çapı 42 ve yüksekliği ise, 2 metre olarak ölçülmüştür. Kurgan, dairesel plana göre büyük taşlarla dikey biçimde örülüdür. Bu kurganın etrafında 19 adet balbal bulunmuştur (Şekil 2). Bölge de defineciler tarafından kurganın merkezinde, yer yer 3 metreye kadar derinlikteki çukurlar kazılmıştır. Definecilerin açtığı bu çukurda tarihi yüz yüze kadar eskiye dayandırılan at kemiklerine rastlanmıştır (Kutlu vd, 2022, s. 335). Yapılan araştırmalara göre, Sentelek kurganın Pazırık kültürüne ait olup, ebatları ve mimari niteliğinden ötürü bir hükümdara aittir ve yaklaşık olarak M.Ö. IV-III. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Shulga, 2017, ss.105-108).

Şekil 2

Sentelek Anıt Mezar Kompleksindeki Balballar

(Kutlu vd, 2022, s. 335).

“Türk topluluklarında tabutla defnetme ve mumyalama âdetinin yanında çok yaygın olmamakla birlikte, ölülerin yakılması da uygulanmaktadır. Çin kaynakları Hun topluluklarında yalnız ufak izleri görünen ölüyü yakma âdeti olduğu bilinmektedir” (Eberhard, 1996, s. 94). Genel yaygın kanı Avrupa Hunlarında ölü yakma geleneğinin olduğu düşünülür. Bu uygulamanın, Mazdeizm’in güçlü etkisi altındaki Alanlarla temas neticesinde gerçekleştiği bilinir (Ögel, 2003, s. 92). Ancak Göktürk döneminde de bu uygulama yapılmaktaydı. Bazı kaynaklardan edinilen bilgiye göre, naaş tüm serveti ve atı ile birlikte yakılır, külleri mezarın içine konulurdu (Eberhard, 1996, s. 121).

Türk kültüründe ölüm ve defin arasında zaman farklılıklarının olması, inançsal bir hassasiyetin olduğunu gösterir. İskitlerde ölü bir arabaya konulup hayatta olan akrabalarına gösterilirken, kırk gün süren ziyaret sonrasında defnedilirdi (Durmuş, 2007). Hunlarda ise cesedin mumyalama geleneği görülmektedir. Pek çok Hun kurganında cesetlerin mumyalanmış halinde rastlanmıştır. Mumyalanmış ceset ahşap bir sandığa (tabutta) konulup yüzü doğuya çevrildiği görülmüştür (Koca, 2003, s. 174). Türklerde mumyalamanın en büyük nedeni, ölüm sonrası cenazenin akrabalara gösterilmesi sırasında, cesedin bozulmasını önlemek için yapıldığı düşünülmektedir.

Taş Balballar ve İnsan Biçimli Heykeller

Göktürk’lerde hakan veya kahramanların, ünlü kişilerin mezarları üzerine öldürdükleri düşmanları temsil eden heykel veya taşları diktikleri (kıldıkları), eğer taş bulamazlarsa ağaçtan yapılmış heykel ve kazıkları bu maksatla kullandıkları ve bu şekilde dikilen taşlara Balbal denildiği öteden beri ileri sürülmektedir (Tanyu, 1968, s.88). Yaygın görüşe göre, balbal geleneğinin varlık nedeni, öldürülen kişilerin, öteki dünyada ya onları öldüren ya da adına öldürüldükleri kimselerin hizmetinde bulunacakları inancıyla açıklanmıştır (Belli, 2013, s.58).

Şekil 3

Heykel ve Balballar, Moğolistan

(Buğrul, 2010, s.339)

Türklerin tarihte yaşadığı pek çok bölgede bazı izler bıraktığına dair bilgiye ulaşmak mümkündür. Özellikle Moğolistan'a yerleşen Türklerin bu bölgeye balballar aracılığıyla bazı izler bıraktığı görülmüştür. Burada karşılaşılan bazı mezar taşları ve balballar (Şekil 3) bu iddiaya tanıklık eder. Moğolistan'da Türklere ait görülen en eski ve önemli yazıtlar, Ongın, İkhe-Kushotu, İkhe-Askhete ve Bilge Kağan'ın kayın pederi ve danışmanı Tonyukuk'un yazıtıdır. Devlet adamlarına atfen dikilen Orhun abidelerinin bulunduğu alanda, ayrıca insan ve hayvan heykellerinin yanı sıra figürlü taşlara da rastlanmıştır. Yine sunak, su kanalları ve balballara da rastlanmıştır. Mezarların başına dikilen baş taşlarının ön yüzleri doğuya, güneşe bakmaktadır ve bu heykellerin önünde sıralı balballar (Şekil 4) görülür (Buğrul, 2010, s.30).

Şekil 4

Heykel ve Balballar, Moğolistan

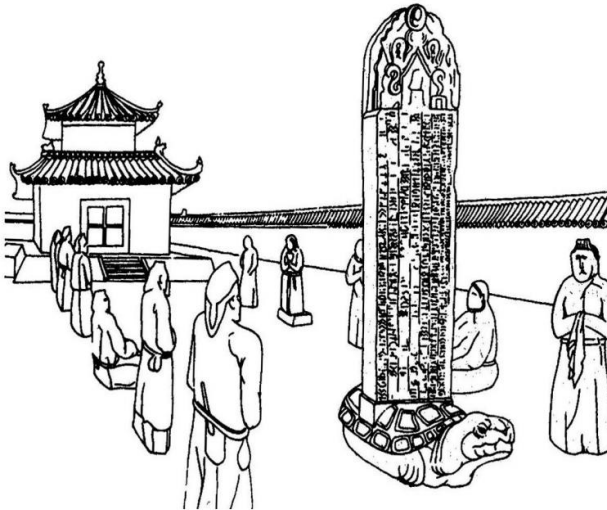
(Buğrul, 2010, s.339)

Türklerin, mezarları üzerinde abide, kitabe ve heykel yapma geleneklerine dair bulgular pek çok bilim sahasında mevcuttur. Tarihçi Osman Turan’a göre (1965), Türkler kendi ölülerinin heykellerini itina ile yaparken, öldürdükleri düşmanlarının balballarını çirkin ve korkutucu bir yüzle tasvir ederlerdi. Turan’ın aktarımında göre, mezar üzerinde heykellere Tuna’dan Aral gölüne kadar uzayan Kumania veya Kıpçak (Dest-i Kıpçak) bölgesinde de rastlanmıştır. 13. yüzyılda Rubruck ile ondan sonraki seyyahlar tarafından bu tasvirler not edilmiştir. 10. yüzyılda da Oğuzların ölülerine kubbe gibi mezarlar yaptıklarını, Şamani inancına göre, cennete binip gitmesi için, atını ve başka eşyalarını oraya koyduklarını, kahramanın öldürdüğü insanlar sayısınca balbalların mezarının kenarına diktikleri de kaydedilmiştir (s. 292).

Türklerin özellikle kült merkezinde bulunan yazıtlar üzerinde balbal kelimesinin varlığı ile detaylı bilgilere ulaşmaktayız. 732 yılına tarihlenen Kül Tigin’in yeğeni, Bilge Kağan’ın oğlu olan Yollug Tigin tarafından, Orhun vadisinde yapılan Kül Tigin anıtındaki yazıtta; Doğu yüzünde Hüseyin Namık Orkun (1994) tarafından çevrilen ifadeye göre, “Birinci Kırgız hakanını balbal diktim” şeklinde bilgi yer almaktadır (s. 41). Külliye’nin girişinden itibaren doğuya doğru uzanan alan üzerinde 169 adet balbal bulunduğu tespit edilmiştir. Çince metinlerden çevirisinden bunların ölen kişinin sağlığında öldürdüğü düşmanları temsil ettiği aktarılmaktadır (Çoruhlu, 2000, s.164).

Şekil 5

Kül Tigin Barkını/Külliyesini Tasvir Eden Çizim (Yaşar ÇORUHLU)

(Alyap, 2014, s.7).

Çoruhlu’ya ait Şekil 5’teki çizim, kitabının yazılı olan kısmını resmetmektedir. Bu çizim anlaşıldığı üzere temsildir ve Çin mimarisine ait bir yapının avlusunda gösterilmiştir. Kül Tigin Anıtının üst kısmına bakıldığında daha sanatsal bir tasvirle karşılaşılmaktadır. Bu

kısım anıtın yüksek kabartma (*high relief*) olarak değerlendirildiği bölümü oluşturur. Gerek Köl Tigin Anıtının gerekse Bilge Kağan Anıtının tepe kısımlarının aradan geçen zaman sonunda tahrip olmasından dolayı, bu kısımlara dair farklı kişiler tarafından değişik yorumlar yapılmıştır (Alyap, 2014, s.6).

Şekil 6

Köl Tigin Yazıtının Çince Yüzünün Genel Görüntüsü

(Yalınkılıç, 2013, s.30)

735 tarihinde Bilge Kağan’a atfen yazdırılan yazıtın güney yüzünde yer alan 7 ve 8. Satırda, “cesur erkeklerini (Tatabıların) öldürüp balbal kılıverdim” ve “Ku Sengü idaresinde kırk bin asker geldi. Otuz bin askerini öldürdüm” şeklinde ifadeler geçmektedir (Orkun, 1994, s. 69-70). Aktarılan her iki yazıtta balbal kelimesi olduğu gibi ayrıca bediz (heykel) ifadesi geçmektedir. Taş balbalların olduğu gibi insan biçimli heykellerde 6. Yüzyıldan itibaren kurgan ve kült merkezlerinde yapıldığı görülür. Heykel anlamında kullanılan ‘bediz’ kelimesine Köl İç Çor yazıtında “Kayanın küçük erkek kardeşi El Çor Tegin geldi. Bu adamlar efendi (İsvara) Bilge Köli Çor’un cenaze töreninde görevli idiler ve bunlar oturan bedizler (heykeller) imal ettiler” olarak yer almaktadır (Glauson vd.,1971, akt., Yılmaz, 2006).

Taş heykeller, Türk tarihinde “Ata Kültü” geleneğini yansıtmak için önemli bir işleve sahiptir. Özellikle taş heykeller balballara göre daha çok özenli ve ayrıntılı yapıldığı görülür.

Heykellerde çoğunlukla baş ve gövde kısmı daha büyük, belden aşağı kısımdan itibaren daralmaya başlamaktadır. Bazı heykeller ise, oturmuş vaziyette yapılmıştır. Balballarda olduğu gibi Orhun yazıtlarında bediz (heykel) kelimesi ile bunu yapanların heykeltraş olduğu ifadelerine yer verilir. Yazıtlarda bu ifadenin bulunması heykel yapımının bir meslek olarak Türklerde var olduğunu göstermektedir.

Şekil 7

Bilge Kağan Yazıtı

(Akar, 2024, s.1)

Oktay Belli'nin (2013) araştırmasına göre, balbalların büyüklükleri çeşitlilik göstermektedir. Küçük olanları 40-50 cm, büyük olanları da 170-200 cm olduğunu aktarır. Yakın Doğu coğrafyasında son Tunç Çağı'ndan (M.Ö. 1550-1200) itibaren taş heykellerin ilk örneklerine rastlanmaktadır. Türk toplulukları için en eski örnekleri, Karadeniz'in kuzeyinde yer alan ve M.Ö.7. ve 4. yüzyıllara tarihlenen İskitlere ait heykellerdir. Herodotos İskitlerin gelenekleri ve savaş yöntemleri hakkında bilgi aktarmasına karşın taş heykeller konusunda bilgi vermez. Eski Çağ İskit taş heykelleri başındaki başlık, at nalı biçimli bıyıkları ve silah donanımları ile görülürken, Orta Asya erkek heykelleri pala bıyıklı olarak gösterilmesi ile farklılık göstermektedir (Belli, 2013).

Rusya'nın, Sibirya ve Güney Rusya bölgesinde yapılan araştırmalarda ilk heykellerin Kıpçak heykeli olduğu anlaşılmaktadır. Bu heykellerin yarısı dişil özellikte olup yöre halkının "baba" dediği görülmektedir. İç Asya'daki Türk toplulukları baba, "ata/ced" kelimesini

anlatılırken Rus dilinde “nine/kadın” anlamına gelmektedir (Mustafaev vd.,1996). “Sibiry’a da bulunan araştırmacılar ise, baba kelimesi ve Rus dilinde nine anlamı taşıyan ‘Kamennaya baba’ (çoğulu= kamennıye babı) ifadesini kaynaklarına eklemişlerdir” (Yılmaz, 2006, s.112-113).

Şekil 8

Köl İç Çor Yazıtı, Moğalistan

<https://tamga.ktu.edu.tr/2017/03/ihe-husotu-kol-ic-cor-yazt.html> (E.T. 12.04.2025).

Deşt-i Kıpçak (Kıpçak Bozkırı) bölgesinde olan şu an Rusya, Ukrayna, Romanya ve Moldovya’nın da içinde bulunduğu alanda balballar ve taş heykeller çokça yer almaktadır. Kuman Kıpçaklarına ait yaklaşık 9 ve 11. yüzyıllarına tarihlenen bu heykellerde tasvirler şu şekildedir: Heykel, iki elleriyle içki kabını tutmalar, heykelle temsil edilen kişinin başı, giysileri ayrıntılı olarak işlenmektedir ve heykelin bir diğer ayırıcı özelliği ise, silahlı bir şekilde yapılmasıdır. Ağasioğlu’na göre (2014), Kuman beyliğine ait toprakların olduğu Hakkâri ilimizde bulunan taş baba ve taş nine heykelleri ve o dönem göç ederek Kafkasya’nın kuzeyine, Avrupa’nın güneydoğu bozkırlarında görülen Kuman- Kıpçak taş babaları arasında tipolojik yakınlık olduğu anlaşılmaktadır (s.90).

Şekil 9

Kuman Kıpçaklarına Ait Taş Heykeller

<https://www.haberturk.com/kumanlar-kim-kumanlarla-kipcaklar-ayni-mikuman-turkleri-nerede-yasar-2875376> (E.T. 14.03.2025).

Kumanların heykel ve balbal yapımı diğer Türk toplumlarına göre daha gelişkin olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Kuman taş heykellerinin (Şekil 9) neredeyse Yunan ve Avrupa heykel sanatında görülen anatomik detaylara rastlamak mümkündür. Bu durum sanatsal anlamda Kumanların daha ileri bir topluluk olduğunu göstermesinin yanı sıra pek çok toplumla etkileşimde olduğuna dair de kanıtlar sunmaktadır.

Şekil 10

Kıpçak Balbalları, Ukrayna

https://fr.m.wikipedia.org/wiki/Statues-menhirs_d%27Ukraine (E.T. 16.03.2025).

Kıpçak balballarında (Şekil 10) da heykelsi özelliklerin ön planda olduğu görülmektedir. Özellikle heykelsi yapıların üç boyutluluğu daha ileri bir sanatsal gelişimi

göstermektedir. Heykellerde göze çarpan en önemli unsurlar, önemli cinsiyet belirtileridir: çıplaklık, büyük göğüsler, göbek, giysi ve saç biçimi. Bazı heykellerde cinsiyet belirgin değilken bazılarında ise, özellikle kadın heykellerinde cinselliğe dair organlar belirgin şekilde işlenmiştir. Erkeklerde bu durum daha sınırlıdır. Erkeklik belirtisi kafa yapısı, yüz hatları, bıyık ve miğfer gibi unsurlarla yansıtılmaktadır (Altınkaynak, 2008, s.104).

Şekil 11

Balbal Geleneğinin Yayılma Yönlerini Gösteren Harita

(Ağasıoğlu, 2014, s.90)

Şekil 12

Hakkâri Stelleri. M.Ö. 2. Binyılın Ortaları ve Sonları

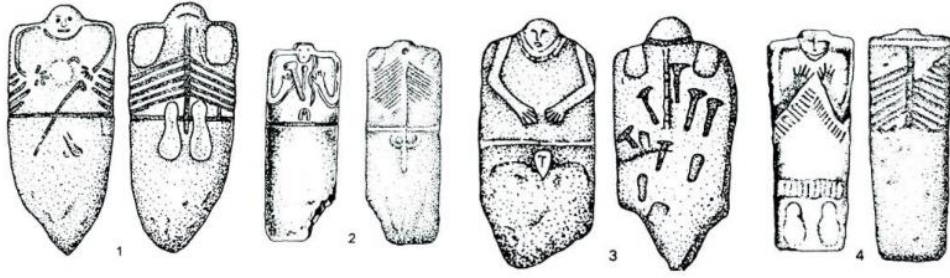

<https://belleten.gov.tr/tam-metin/2601/tur>. (E.T. 18.03.2025).

Şekil 11'deki haritada görüldüğü gibi balbal geleneği çok geniş bir alana yayılmıştır. M.Ö. 2.yüzyıla kadar giden Hakkari Stelleri (Şekil 12) olarak adlandırılan balballarla, daha eski bir tarihe götürülen Ukrayna Stelleri (Şekil 13) arasındaki benzerlik şaşırtıcıdır. Bu da gösteriyor ki, her iki coğrafi alanda ortak bir kültür ve inanç yapısının yerleşik olduğudur. Her iki örnekte de en belirgin ortaklık, şekillerin işleniş biçimidir. İki elin belli açılardan kavuşması ve balbal üzerinden aletlerin işlenmesi kültürel bir ortaklığı işaret eder.

Şekil 13

M.Ö. 3. Binyıl Ukrayna Stelleri

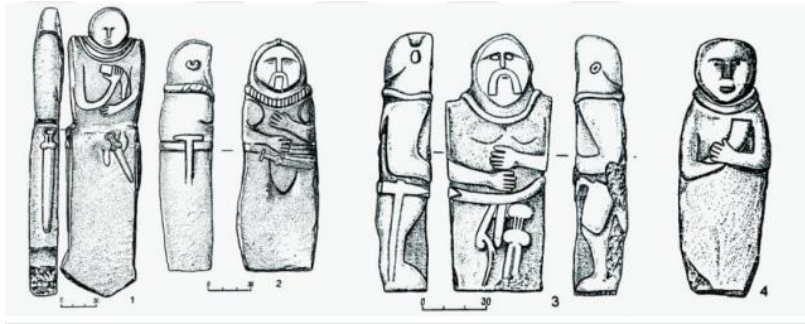

<https://forumgercek.com/showthread.php?p=747306>. (E.T. 10.03.2025).

Kurgan ve balbal kültürünün görüldüğü başka bir halk ise, İskitlerdir. Bu kültürün İskitler'de de olmasının pek çok somut nedeni vardır. İskit halkı tahminen Asya'dan MÖ 8. yüzyılda (Hun Bölgesi) ayrılarak Ön Asya'ya gelmişlerdir. İskitlerin pek çok yerleşik kavmin bazı süsleme amaçlı dekor ve motiflerinden etkilendiği söylenebilir. Oysaki gerçek şudur ne İran ne de Grekler göç hareketinde bulunmuşlardır. İskitler, Orta Asya'dan büyük bir ihtimalle bağlı oldukları Hun kütlesinden kopup Sarmatlar'ın açtığı yoldan Hazar'ın üstünü takip ederek Karadeniz'in kuzeyine doğru ve Doğu Avrupa'ya ulaşmışlardır (Koçak, 2015, s.71). Böylece şekil 11'deki yayılma yönlerinin içerisinde bulunduğu söylenebilir. Ancak bu etkileşim sonucunda kendilerine ait olan kurgan kültürünü geliştirmiş olmaları rahatlıkla ifade edilebilir.

Şekil 14

Kuzey Karadeniz Bölgesindeki İskit Stelleri. 1: M.Ö. 6. Ve 5. Yüzyıllar, 2: M.Ö. 6. Yüzyılın Ortaları, 3: M.Ö. 5. Yüzyılın Sonları, 4: M.Ö. 4. Yüzyıla tarihlenir.

<https://turkologfatihmehmetiyigit.blogspot.com/2022/02/turklerde-ata-ve-ana-mezarlari-kurgan.html>. (E.T. 20.03.2025).

Bahaeddin Ögel (2003) Göktürk heykeltçiliği hakkında şu ifadelerle yer verir:

Orhon heykelleri diğer Orta Asya heykellerinden farklı olarak beyaz mermerden yapılmış ve dikkatli olarak perdelanmışlardı... Orhun yazıtlarının etrafındaki heykeller de

diğer Orta Asya ve Sibiryta taş ninelerinde olduğu gibi sağ elleri ile bir Őey tutmuş gibi yukarı kaldırmıŐlardı. Bu anane hemen hemen bütün Orta Asya heykellerinde görülür (s.166).

Türklerdeki mezar üzerine heykel dikme adeti Çin'e kadar uzayan bir coğrafyada görlmŐtır. Ancak aralarında içerik bakımından bazı farklılıklar bulunmaktadır. Çin mezarlarında yine Ögel'in aktarımına göre insan figürlerinin yanı sıra hayvan ve mitolojik varlıkların tasvirleri de bulunmaktadır (s.168).

Şekil 15

Bilge Kağan Heykeli, Moğalistan

(Buğrul, 2010, s.330)

Bilge Kağan heykeli, komutanlık heykeli olarak Bilge Kağan için yapılmıştır. Malzemesi mermer olan heykelde, sağ elin göğüs hizasında tutulduğunu, sol elin ise cebinde olduğunu görülür. Őematik değerlendirmeye göre elinde bir kap olacağını düşünülmektedir ve sağ elin üst tarafında kırık olduğu için sadece diğer heykellere göre yorumlanır. Her iki kolda gövdeye yapışık Şekilde işlenmektedir. Baş kısmı olmayan heykelin belinde hükümdarlığın simgesi olan kemer bulunur. Ayakları da belirgin bir Şekilde iŐlenmiŐtır.

Şekil 16

Komutan Heykeli, Moğalistan

(Buğrul, 2010, s.331)

Orhun Abidelerinin bulunduğu alanda bulunan ‘Komutan Heykeli’nin elbisesi V yaka biçiminde işlenmiştir. Sol eli kılıç kınının üzerinde betimlenirken, sağ eli de göğüs hizasında kılıcından tutmuş şekilde işlenmiştir. Heykelin baş kısmı kopuktur ve belinde kemer, kemere bağlı bir çanta olduğu da görülmektedir.

Şekil 17

Damgalı Taş Heykel

(Buğrul, 2010, s.332)

Bu heykelin üzerinde kılıç ya da herhangi nesneler yerine damgalar işlendiği görülmektedir. Damgaların Kül-Tigin yazıtında olduğu gibi asa ve dağ geçisinden betimlendiği görülmektedir. Heykelin yüz profili, ağız, burun, bıyık, kaşları ve başlığı detaylı şekilde işlenmektedir.

Şekil 18

Komutan Heykeli

(Buğrul, 2010, s.333)

Mermerden yapılan Komutan heykeli, bağdaş kurmuş şekilde oturan heykelin başı koparılmıştır. Elbise hatları belirgin olan heykelde, belinde kemeri detayları ile işlenmiştir. Sağ el göğüs hizasında olan heykelin bir ayağı da daha belirgin şekilde işlendiği görülmektedir.

Şekil 19

Kül Tigin Baş Heykeli

(Buğrul, 2010, s.334)

Kül-Tigin heykel başı, taş üzerine kartal işlemesi bulunmaktadır. Burun kaşlar uyumlu bir şekildedir ve ağzı kapalı biçimde işlenmiştir. Taş heykel başı giyimi, başındaki başlığı, genel duruşu ile bir hükümdar, devletin üst düzey yöneticisi, komutan sınıfında yer aldığı anlaşılmaktadır. Başlığında bulunan Umay kuşu, olağanüstü mitolojik gücü olduğuna inanılmaktadır. Heykellerde farklı şekillerde taşlarda, süs ve kullanım eşyalarında, devlet armalarında, paralarda, mimari yapılarda vd. kendine yer bulmaktadır (Mert, 2015).

Şekil 20

Kazakistan, Taş Heykel, Alman Ata Devlet Müzesi

(Buğrul, 2010, s.346)

Kazakistan’da bulunan Alman Ata devlet müzesinde bulunan erkek heykeli diğer heykellerde olduğu gibi sağ eli göğüs hizasında ve elinde bir kap tutmaktadır. Çenesinin alt kısmı üçgen biçimde işlenmiştir. Heykelin bıyıkları pala şekildedir ve ağzı açık şekilde verilmektedir. Dikey-blok form, balbalın “anıtsal dikit” karakterini vurgular ve tek parçalı yontu, göçebe taş işçiliğinin hızlı üretim tekniğini göstermektedir. Yüzeyin pürüzlülüğü, ışığı dağınık kırarak heykelin “ham” atmosferini güçlendirmektedir.

Şekil 21

Kazakistan, Kadın Taş Heykel

(Buğrul, 2010, 353)

Alman-Ata devlet müzesinde bir kadına ait heykelde göğüs unsurları dışında, başı dâhil bütün vücudu örtülü şekildedir. İki eliyle tuttuğu kap bulunmaktadır ve parmakları belirgin şekilde işlenmiştir.

Şekil 22

Kazakistan- Merke, İki kadın Taş Heykeli

(Buğrul, 2010, 349)

Merke’de bulunan iki kadın heykel yan yana durmaktadır. Kadınların elleri arasında tuttuğu iki kap görülmektedir. Kadın heykellerin göğüs unsurları belirgin şekilde işlendiği görülmektedir.

Şekil 23

Kazakistan-Taraz, Erkek Taş Heykel

(Buğrul, 2010, 349)

Kazakistan Taraz’da bulunan heykelin komutan ya da kağan olma ihtimali bulunmaktadır. Sağ elinde bir kap tutarken, sol eli kemerine bağlı şekilde duran kılıcı üzerinde bulunmaktadır. Her iki kulağında küpe gözükmektedir. Elbise ayrıntıları verilen heykelde yaka kısmı altıgen biçimde işlenmiştir.

Şekil 24

Kazakistan, Erkek Taş Heykel

(Buğrul, 2010, 353)

Komutan heykelinin sağ eliyle kılıcını kabzasından tuttuğu gör÷lmektedir. Heykelin elindeki kaba baktığını ve bu yüzden gözlerinin kapalı ifade edildiğini belirtebiliriz. Portre niteliği olmaktan çok kolektif kimliğe işaret eden şematize bir yüz; iri gözler dikkati çekmektedir. Giysi kıvrımları, heykelin yüzeyselliğini bozarak derinlik yaratmakta, V-yaka, elit savaşçı ya da bey statüsünde olabileceğini gösterir.

Şekil 25

Kazakistan, Erkek Taş Heykel

(Buğrul, 2010, s.353)

Erkek heykelin dikdörtgen biçimde yapılarak detay olarak sadece baş kısmı işlenmiştir. Gözleri kapalı betimlenmiştir. Hun dönemindeki insan başlı dikite benzemektedir.

Şekil 26

Kırgızistan, Tokmak- Balasagun, Taş Heykel

(Buğrul, 2010, s.365)

Kırgızistan Burana müzesinde bulunan erkek heykeli diğer heykellere göre yüksekliği fazladır. Kazakistan ve Orhun heykelleri ile benzerlikleri bulunmaktadır. Kolları vücuda yapışık, sol el kılıç üzerinde bulunurken sağ el göğüs hizasında bir kap tutmaktadır. Heykeldeki kişi pala bıyıklı, badem gözlü şekilde işlenmektedir.

Şekil 27

Kırgızistan- Tokmak, Kadın Taş Heykel

(Buğrul, 2010, 365)

Kırgızistan-Tokmak, Burana müzesinde bulunan kadın heykelin gözleri ve ağzı kapalı şekilde betimlenmiştir. Yüz betimlemesinde ağız küçük, burun ise uzun şekilde işlenmiştir. Bu heykelin baş ve gövdenin üst tarafı oluşturulmuştur. Heykelde ayrıca gerdanlık ayrıntısı da dikkat çekmektedir.

Şekil 28

Kırgızistan, Karahan Taş Heykeli

(Belli, 2003, s.56)

Bişkek müzesinde yer alan heykelin boyu 275 cm'dir ve önemli bir yöneticiyi bakımından anıtsal heykel 'Karahana' olarak adlandırılmaktadır. Belli'ye (2013), göre 70 cm. genişliğinde olan heykelin, en geniş omuzlu insan heykeli olduğunu belirtilmektedir. Yönetici, kumandan ve zengin kişilerin heykellerinin daha büyük yapıldığını belirtmektedir.

Balballar gibi heykellerinde genel taş özelliğine bakıldığında çevrede bulunan yerel taş ile yapıldığı gözlemlenir onun yanı sıra eğer herhangi bir taş yatağı bulunmuyorsa uzak noktalarda yapıp getirilmesi genel bir görüş olarak yerini almakta ve taşın işlenmesi, benzer özellik göstermesi ile aynı ustanın elinden çıktığına dair düşünülmesine yol açmaktadır.

Taş Heykellerin Çeşitliliği ve Üzerindeki Betimlemeler

Belli (2013), yaptığı araştırmalarda incelediği taş heykellerde %89 erkek %11 cinsiyeti belirlenemeyen, kadınlar ve Umay Ana heykellerinden oluştuğunu ifade eder. Heykellerde ortak özelliğin yüz hatlarının sade ve gerçek yüz profiline yakın işlendiğini belirtir. Kazakistan, Çin Türkistan, Kırgızistan, Altay, Tuva ve Moğolistan'da bulunan erkek ve kadın heykellerinin çağımızdaki insanların yüz görünümünün benzerlik taşıdığını aktarır. Erkek taş heykellerinin çoğunluğunda sakalsız ancak bıyıklı yapıldığını ve bazı heykellerde ise, çene kısmında çok kısa ve seyrek sakal yapıldığı konusunda dikkati çeker.

İnsan biçimli heykellerde bir kısım bacak bacak üzerine atmış oturur şekilde gösterilirken, çoğunlukla heykellerin bacakları belirtilmeden düz şekilde yontulmuştur. Heykeller toprağa gömüldüğünden dolayı 30-50 cm uzunluğunda olacak şekilde alt kısımları sivri bir şekilde işlenmektedir. Özellikle Göktürk heykelleri üzerinde inceleme yapan Belli'ye (2013) göre taş heykellerin sıralaması şu şekildedir:

1. Silahlı ve sağ elinde bir kupa tutan erkekler,
2. Silahsız, sağ elinde kupa tutan, erkek ya da cinsiyeti belli olmayan heykeller,
3. İki eliyle de kupa ya da kupa tutan erkekler,
4. Yalnızca yüz betimine sahip heykeller,
5. İki eliyle kupa tutan kadın heykelleri,
6. Sayıları az olan kuşlu heykeller,
7. "Umay Ana'yı yansıtan heykeller,
8. Sayıları çok az olan ve elinde çiçek tutan kadın heykelleri,
9. Ayakta veya oturur biçimde gösterilen heykeller,
10. Elinde müzik aleti tutan erkek heykelleri (s.45).

Heykellerde ayrıca kemer, okluk, silahların o dönemde heykellerin; yönetici ya da savaşçı olduklarına dair bilgi sunmaktadır. Giysiler, elde tutulan kap, kupa, kuş figürlerinde heykellerin tarihlendirilmesinde yardımcı bir etkidir.

Taş baba heykelleri, kökenindeki sabit ikonografik dikey blok formu, kemer kuşağı ve iki el arasında sunulan nesneyi, yüzyıllar boyunca muhafaza etmiş olsa da zanaatkar kuşaklarının değişmesi ve her bölgenin kendine özgü sosyo-kültürel dinamikleri, bu anıtların biçimsel çeşitlenmesine zemin hazırlamıştır. Heykeltraşlar, yerel inanç kodlarını ve estetik beğenileri taş yüzeye yansıtarak kılıç, hançer, kirman, kandil ya da dua kâsesi gibi nesneleri repertuvara dâhil etmiş; böylece “invariant” kabul edilen şema içinde “variant” tipler üretmiştir. Sağ ve sol ellerin duruşu, obje seçimleri ve başlık tasarımları, her coğrafyada heykelin hem işlevsel hem de sembolik anlam katmanlarını yeniden tanımlamıştır. Dolayısıyla çağdaş araştırmalarda, taş baba heykellerinde görülen alet setleri, el pozisyonu varyasyonları, elde tutulan kapların tipolojisi ve başlık-kuşak formları ayrıntılı olarak ele alınmakta; bu veriler aracılığıyla heykellerin tipolojik sınıflandırması ile kültürel süreklilik-dönüşüm ilişkisini destelemektedir.

Taş heykel tipi (invariant): Taş heykellerinde çeşitli yontma, çizme uygulanmış olsa da en çok yayılmış olan ve invariant sayılan ikonografik görünüm dirsekten göğüsse doğru bükülü sağ elinde kadeh, sol elinde ise kılıç-hançer asılmış heykelleri görülür. Elde tutulan içki kabı ve kılıç karakteristik yapıda işlenmektedir. Taş heykelin elinde kadehin mitoloji ile bağlantısı bulunarak ‘sağ ol’ anlamı olsa da ölenin kendisi için inanıştan dolayı dirilmiş (sağ olmuş) anlamına gelen kut kuş olup Tanrı mekânına uçmayı, öleni Uçmak dünyasına (Cennet) götürdüğü ifade edilmektedir (Ağasioğlu, 2014).

Sanatsal anlamda ele alınınca balballar, erken dönem Türk taş işçiliğinin gelişimini göstermesi bakımından önemlidir. Heykellerin yüz ifadeleri, ellerindeki nesneler (kılıç, kadeh, kuş, vb.) ve duruşları hem bireyin sosyal konumunu hem de dönemin sembolik dilini ortaya koyar. Bu taşlar üzerinde yapılan detaylı süslemeler, erken dönem sembolizminin arkeolojik yansımaları olarak düşünülebilir.

Bezemelerin çoğu zaman balbalın ön yüzünde ve özellikle gövde kısmında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum, figürün doğrudan izleyiciyle iletişime geçmesini sağlar. Eller çoğu zaman karın hizasında bir objeyi tutar halde tasvir edilmiştir; bu da sunma ve alma eylemlerini vurgulamaktadır.

İçki Kabı ve İçki: Taş heykellerin elinde tuttuğu kadeh, kâse, bardak birçok görüş çıkmasına neden olmaktadır. Birçok yorumun neden olduğu diğer bir konuda kadeh içinde yer alan dirilik- yaşam içkisi (şarap) olduğunu bir diğer görüşte Türk mitolojisinde yer alan kutsal

ölümsüzlük suyu olduğu yönündedir. Örneğin; Saka'ya ait kabartma üzerinde tanrıçanın boynuz kadehte delikanlıya verdiği kutsal suyun (eliksir, abi-hayat) içilmesi gösterilir (Ağasıoğlu, 2014).

Şekil 29

Saka Bronz Kabartma, Kuloba Kurganı, M.Ö. IV

<https://turantarihi.blogspot.com/2012/10/iskitler-sakalar.html>. (E.T. 23.03.2025).

Şekil 30

Ukrayna İskit Taş Heykeli, Boynuz Biçimli İçki Kabı

<https://tr.pinterest.com/pin/205758276717013039/> (E.T. 28.03.2025).

Taş heykelinde özellikle Kuman-Kıpçak heykel biçimleri ile Sümer heykelleri konusunda benzerlik bulunmaktadır. Sümer heykellerinde bulunan heykelde özellikle kupanın içinden yanlara su taşması bu suyun hayat iksiri olduğunu ifade etmektedir. Kuman-Kıpçak heykellerinde sadece erkek değil kadın heykellerin varlığı ile de Sümer tanrıçası İnanna heykelleri ile görünüş açısından dikkati çekmektedir (Ögel, 2003, s.293). Sanat değerlendirmesi olarak bakıldığında ise içki kabı sadece eşya niteliğinde değil, anlatının merkezinde olan dramatik nesne olgusuyla heykele hareketlilik katmaktadır. Ayrıca figürün bedenine orantılı bir şekilde yerleştirilerek bütüncül bir denge unsuru haline gelir.

Şekil 31

Solda; Kuman Kadın Heykeli, Sağda; Sümer İnanna Tanrıçası

<https://mitoloji.org.tr/inanna-sumer-tanricasi/> (E.T. 01.04.2025).

Şekil 32

Heykellerin İçki Kapları ile İlgili Çizimi

(Çoruhlu, 2023, 23)

Sağ Elde Tutulan Kuş: Sayı bakımından az olan heykellerde göçlere bağlı olarak farklı yerlerde gözükmektedir. Çoğunluğu Kazak boylarında bulunmaktadır. Taş heykelin sağ elinde tuttuğu kuş figürü (Şekil 33) ölenin kutu(ruhu) ile ilgilidir, Türk inancına göre ölen adamın kutu kuşa döner tanrı mekânına uçar. Bunu ‘öldü’ yerine ‘uçtu’ şekilde ifade edildiği düşünülmektedir (Ağasıoğlu, 2014, s.50).

Şekil 33

Kazak Boylarına Ait Taş Heykeller

(Ögel, 2014, s.171)

Kazaklara ait taş heykellerde görülen alet ve hayvan figürleri geleneksel Türk inanç ve kültür dünyasına dair önemli bilgiler sunmaktadır. Balbal ve heykellerde görülen figürlerin geneline dair ortaya çıkan toplam, Türklerin inanç ve ritüellerinin bakiyesini ifade eder. Alkarısı, karakura, cin gibi kötülük unsurlarına karşı koruma sağladığına inanılan bazı nesneler, kötü ruhlara karşı koruyucu olarak bilinirler (Kalafat 2016, s.60). Öte yandan demirin ve kırmızı rengin koruyucu özelliği olduğuna inanılır (Şimşek 2017, s.105). Ayrıca Kırgız, Yabaku, Kıpçak ve başka Türk boyları demiri kutsal sayarlar ve demirle ant içerler (İnan 1986, s. 84). Yine Moğolistan'daki heykellerde görülen taş kabartmalar (Şekil 34), aynı inanç halkasının bir devamını göstermektedir.

Balbal ve heykellerde görülen kuş, bir "hareketli ruh" izlenimi yaratır ve ölümle dondurulmuş zamana karşı bir hareketli hafıza ve geçiş metaforu olur. Figürün içindeki yaşamı ve geçişi canlandırır. Heykelin durağan formuna karşılık, kuş figürü bir zaman ve mekân ötesi hareket önerir. Bu hareket hem sembolik hem de estetik olarak zamanı akışa dönüştürme görevi üstlenir. Heykel ve balbalda kuş figürünün yerleştirilmesiyle genel kompozisyonunu simetriden çıkarak dinamik bir yapıya kavuşturmaktadır.

Şekil 34

Moğolistan, Yas Törenine Ait Taş Kabartma

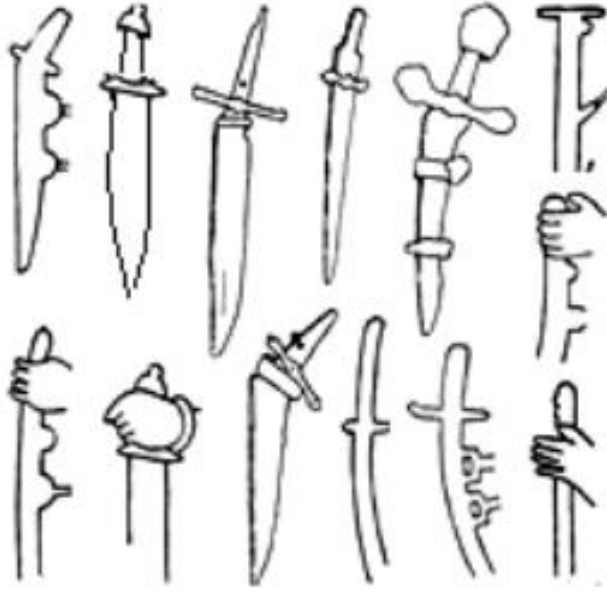
(Çerezci & Özlem, 2020, s.305)

Bıçak, Kılıç ve Hançer: Taş heykellerde içki kabından sonra en çok görülen nesneler silahlardır. Bazı taş heykellerde mızrak, kılıç (Şekil 35), balta, hançer yer görülürken, bazı heykellerde hançer-kılıçla birlikte sol yanında ok-yay sadağı bulunmaktadır.

Göktürklerden beri ölüleri anmak için yapılan törenlerde, mezar üzerine yapılan ölü kişiyi temsil eden heykeller ve tapınaklar, atalar kültürünü yansıtmaktadır. Tarihte birçok Türk toplumunda ölümler kültüne büyük önem verildiği heykel ve balbal örneklerinde görmek mümkündür. Yapılan kazılarda ölümlerin heykelleriyle birlikte birçok eşya ve alet kalıntıları bulunmuştur (Şekil 35-36-37). Ölümler için yuğ ayini de bu ölü heykelinin yanında yapıldı (Öztürk, 2020, 411). Bu inanç geleneği Göktürklerden XII. asırdaki Hristiyan Kıpçaklara kadar pek çok toplulukta görülmüştür. Müslüman Türklerden Kırgız-Kazaklar son zamanlara kadar muhteşem yuğ (aş) töreni yapıyorlardı. Türklerin asırlar boyunca türlü dinlere girip çıkmalarına rağmen eski Türk dini gelenekleri, bütün Türklerin manevî hayatlarında derin izler bırakmıştır (İnan 1986, s.61).

Şekil 35

Heykellerde Bulunan Kılıç Motifleri

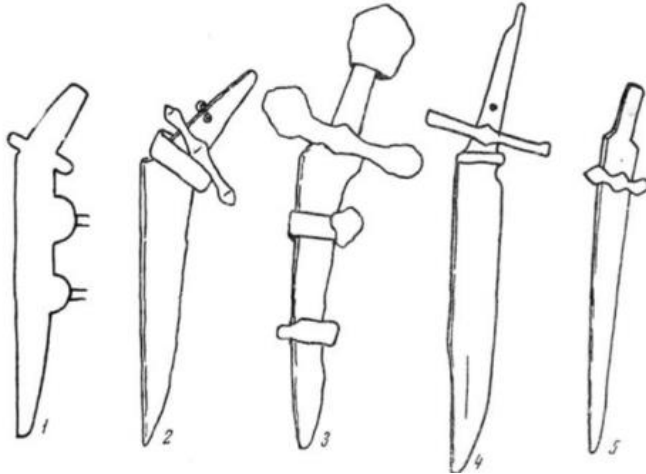

(Sizdikov & Seraliyev, 2022, s.434)

Şekil 36

Balballarda Tasvir Edilen Hançerler.

Sırasıyla; Tuva, Hakasya, Tomsk (Rusya'da Bir Şehir) Yakınlarında, Kuzey Kafkasya, Kavaklar

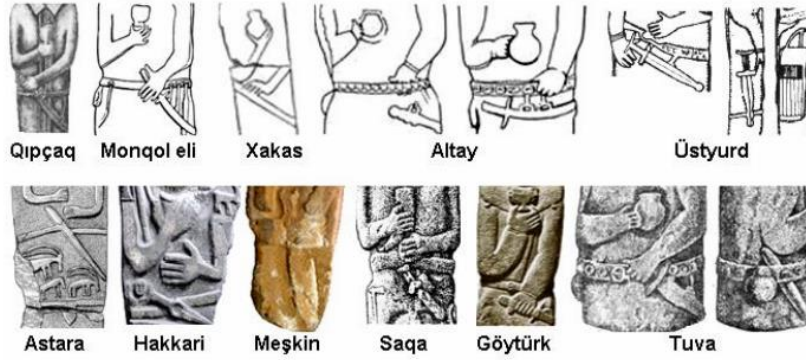

(Kronk, 2023)

Balbal ve heykellerde bel hizasında, kemere asılı biçimde ya da elde taşınır şekilde yerleştirilen bıçak, kama ve silahların heykelin dikey ritmini ve bedensel oranlarını desteklemektedir. Özellikle kılıcın boyuna paralel yerleştirilmesi, figürün durağan dik duruşuna katkı sağlamaktadır. Elde tutulan silahların ise figürün hazırda bekleyişi ile dinamik ifadeyi desteklemektedir.

Şekil 37

Heykellerde Tasvir Edilen Kılıç Detayları

(Sizdikov & Seraliyev, 2022, s.432)

Başlık ve Saç: Heykellerde çeşitli başlıklar görülmüş olsa da doğuda yer alan türleri bir gruba dahil etmek mümkün olmuştur. Pazırık kurganında bulunan kürkten bir şapka ele geçirilmiştir. Bulunan şapka ile dönem heykellerinde bulunan başlık arasında benzerlik bulunmaktadır (ЕВТЮХОВА, 1952).

Balballarda başlık (miğfer, şapka vb.) ve saç tasvirleri, yalnızca kişisel kimliği betimleyen unsurlar değil, bunun yanı sıra toplumsal statü, inanç, estetik anlayış ve sanat tarihi içinde biçimsel devamlılık gibi açılardan bakıldığında önemli bir özellik olarak nitelendirilebilir. Başlık, figürün üst sınırını belirler ve heykelin hiyerarşik yapısını vurgular. Simetrik başlık formları, figürün denge ve istikrarını güçlendirme görevi üstlenir. Heykelin üst bölümünde yer alan başlık, estetik olarak bir "taç çizgisi" oluşturur; bir tür onur ve değer halkası gibi okunabilme özelliği oluşturur.

Şekil 38

Farklı Bölgelerde Bulunan Heykellerdeki Başlık Çizimleri

(Sizdikov & Seraliyev, 2022, s.434)

Taş heykellerde saç betimlemesi; Türk boylarında uzun saç bırakmak alışkanlık haline geldiği için bu yapılan heykellere de yansıtılmıştır (Şekil 39). Ukrayna, Tanrı Dağları, Kuman-Kıpçak heykellerinde örgülü uzun ve kısa saçlı taş heykeller dikkati çekmektedir (Ağasioğlu, 2014).

Balballarda saç figürleri, genellikle sade ama anlamlı biçimde betimlenmiştir bu anlamda saç figürü, başlıkla birlikte heykelin en üst ve göz hizasındaki dikkat çekici bölgesini oluşturmaktadır. Taşa işlenmiş saç lüleleri ya da çizgisel taramalar, sanatçının biçim duygusu ve yüzey kullanımındaki ustalığını yansıtmaktadır. Saç figürü, portre estetiği açısından canlılık ve kişilik kazandırıcı bir öge olarak ele alınmaktadır.

Şekil 39

Tanrı Dağları Örgülü Taş Heykel Çizimi

(Çoruhlu, 2023, s.17)

Şekil 40

Kuman- Kıpçak Örgülü Taş Heykel

(Çoruhlu, 2023, s.15)

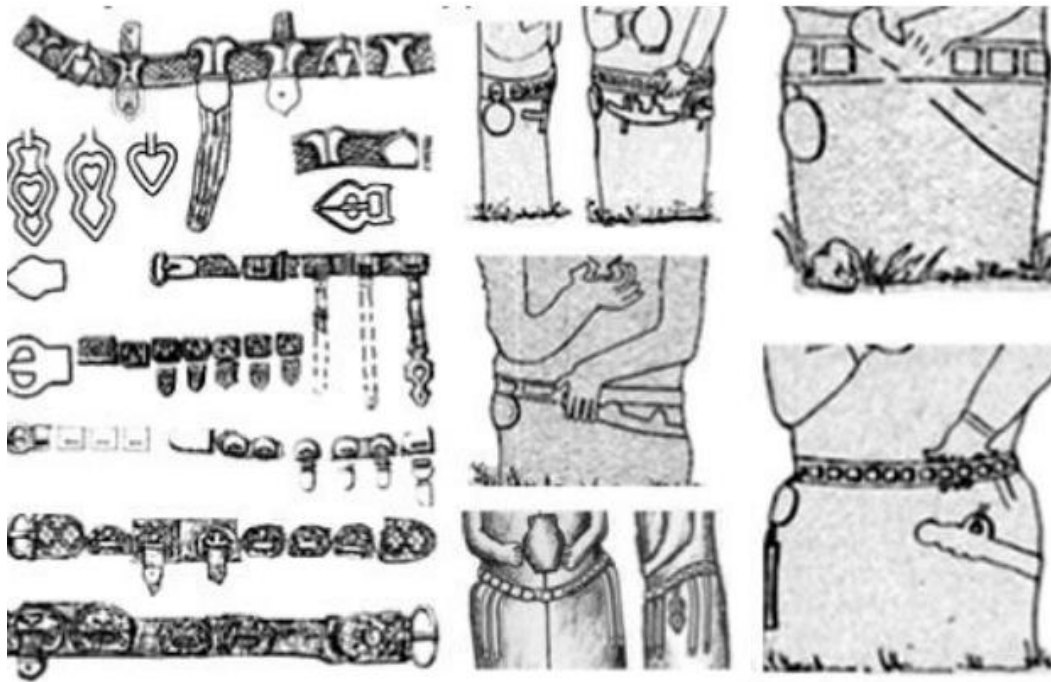
Başlık ve saç, birlikte figürün üstten alta doğru ritmik geçişini sağlayarak heykelin üst bölümüne görsel ağırlık kazandırır, bu da denge ve dikkat merkezi oluşturur. Başlığın belirginliği, figürün topluluk içindeki ayrımını simgelerken, saç figürü bireysel anlatım boyutu taşımaktadır.

Kemer: Türk boylarını simgeleyen bir diğer unsurda kemer ve kemere takılan silahlardır (Şekil 41-42). Bazılarında yalın ve sade işlenirken bazı taş heykellerde ayrıntılı işlemlere sahiptir. Kemerlerin işlev yönünden süsleme ve etkili bir biçimde kullanıldığı görülmektedir (Ağasioğlu, 2014, s.67).

Balbal heykellerinde yer alan kemer, işlevsel bir giysi olmanın dışında heykelin kompozisyon bütünlüğünü sağlayan ve figüre anlam derinliği katan önemli bir sanatsal öğedir. Bel hizasında yatay bir çizgi olarak yer alan kemer, figürün dikey yapısını dengeleyerek görsel ritmi güçlendirir; bu açıdan heykelin üst ve alt bölümleri arasında geçişi sağlayan bir "eksensel bağ" görevi görür. İnce işlenmiş kabartmalar, tokalar veya kemer üzerine yerleştirilen silah ve aksesuar figürleri, sanatçının yüzeyle kurduğu estetik ilişkiyi ve zanaatkârlığını yansıtmaktadır. Kemer, sadece görsel varlığı haricinde bir de kimlik, statü ve öte dünyaya taşınan eşyaların simgesel taşıyıcısı olarak da öne çıkmaktadır. Bu yönüyle balbal heykellerinde kemer, geçmişin hem fiziksel hem ruhsal mirasını kuşanan bir sanat dili hâline geldiği görülür.

Şekil 41

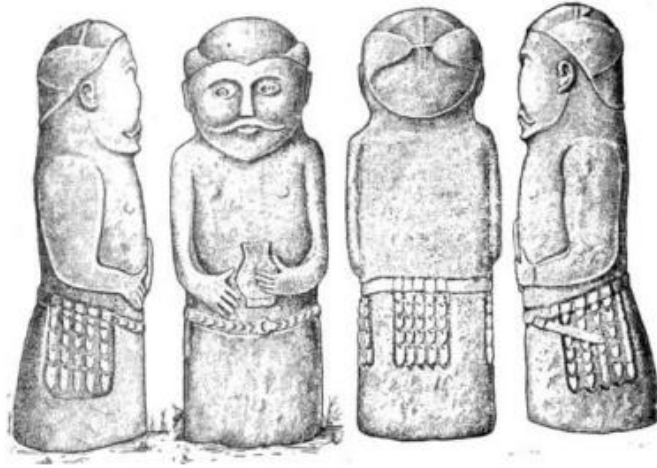
Heykellerde Görülen Kemer Detayları

(Sakarya & Kızılkaya, 2020, s.1220)

Şekil 42

Tuvinskaya A. O. 37 Numaralı Taş Heykel

(Sakarya & Kızılkaya, 2020, s.1221)

Erzurum’da Bulunan Balbal ve Taş Heykeller

Doğu Anadolu bölgesinde yer alan Erzurum önemli geçiş noktalarından biri olarak göçebe bir topluluk olan Türk topluluklarının da bulunduğu bir bölge olmuştur. Erzurum bitki çeşitliliği, akarsu ve otlakların yer aldığı ve önemli kesişme noktasında olması nedeniyle, Erzurum Türk kültür tarihi için uygun bir konum olma özelliğindedir. Orta Asya’da bulunan Kafkasya ile Anadolu arasında bir köprü görevi üstlendiği araştırmalar sonucunda desteklenen bir düşünce oluşturmaktadır.

Erzurum’da erken dönem Türk izlerine ilk olarak Karayazı/Cunni Mağarası’nda başlatılan araştırmalarda bulunan damgalardan Moğalistan’da bulunan Oğuz boylarına ait damgaların benzer yapıda olması ile dikkat çekerek ortaya çıkarılmıştır (Özgül, 2020).

Şekil 43

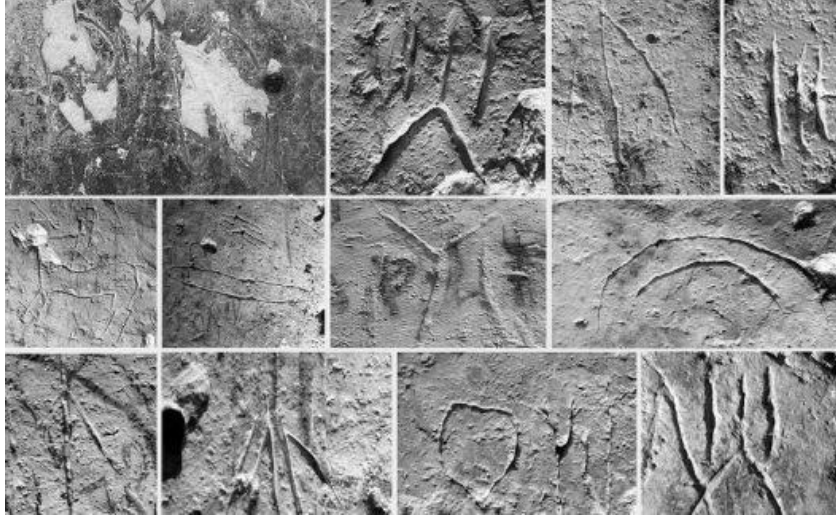
Cunni Mağarası, Atlı Süvari Duvar Çizimleri

(Özgül, 2015, s.189)

Şekil 44

Cunni Mağarasında Bulunan Damgalar

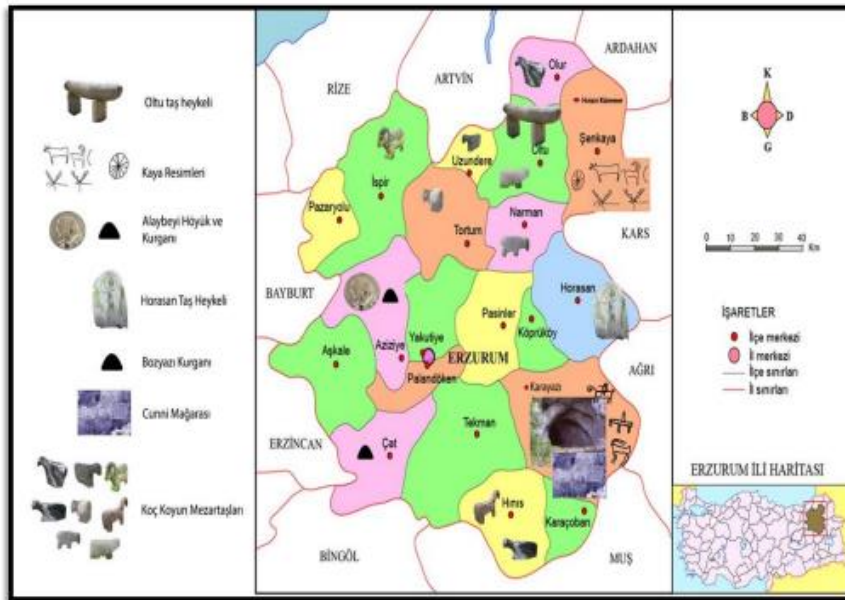

(Özgül, 2015, s.186)

Birçok bölgede yapılan çalışmalar sonucunda kurganların varlığı daha sonra ise ortaya çıkarılan balballar, taş heykeller ile Erzurum kültürel yapısı ve tarihi hakkında dikkat çeken bir noktaya ulaşmaktadır.

Şekil 45

Erzurum Türk İzleri Dağılımını Gösteren Harita

(Özgül, 2020, s. 234)

Orta Asya sonrasında Anadolu'da Hakkâri Heykelleri, Horasan Hasanbey heykeli, Oltu Taş heykeli ve Şenkaya'da bulunan Taş heykeller önemli buluntular arasındadır. 1988 yılında ise, bulunan Hakkâri taş heykelleri Anadolu'da ilk bulunan heykeller arasında yer almaktadır. Heykellerin 1-7 arası kabartma tekniği (Şekil 46), 8-9 arası kabartma-oyma

teknîği, 10-13 arası çizgi tekniğinde işlenerek toplamda 13 tane heykel bulunmaktadır. Savaşçı temalı olan heykellerde ayrıca pastoral temalar da işlendiği görülmektedir. Heykellerin işleniş tarzı M.Ö. XV. yüzyılda yapıldığı ifade edilmektedir (Sevin ve Özfirat, 2000).

Şekil 46

Kabartma Tekniğinde İki Erkek Heykel, Hakkâri

<https://belleten.gov.tr/tam-metin/2601/tur> (E.T. 10.04.2015)

Doğu Anadolu Bölgesi heykelticiliğinin önemli örneklerinden biri olan Erzurum Horasan’da bulunan “Hasanbey heykeli” (Şekil 47) 180 cm uzunluğunda yüzü insan motifiyle işlenmiştir. Heykelin üst tarafı 80 cm genişliğinde, aşağıya doğru daralarak alt taraf genişliği 45 cm olarak ölçülmüştür. Yüz profili belirgin olan heykelde, kollar tamamlanmamıştır (Ceylan, 2015, ss.300-302).

Çoruhlu, “Göbekli Tepe Kültürü Heykellerinden Göktürk (Kök-Türk / Türk Kağanlığı) Taş Heykellerine Gelişme” (2023) adlı makalesinde Göbekli tepe kültürüne ait heykellerle Türk balbal ve heykelleri arasında bir karşılaştırma yaparak bazı benzerlikler ve paralel bir gelişime işaret eder. Hem Anadolu’daki bazı örnekleri hem de Orta Asya’daki Türk kültür izlerine ait bazı örnekleri sunar. Göbekli Tepe kültürün üzerine yapılan araştırmalarda, buradaki kültürün mahiyeti ile Avrasya’nın bazı bölgelerindeki kültürlerle bağlantılı olduğunu iddia eder (s.4).

Şekil 47

Horasan, Hasanbey Heykeli

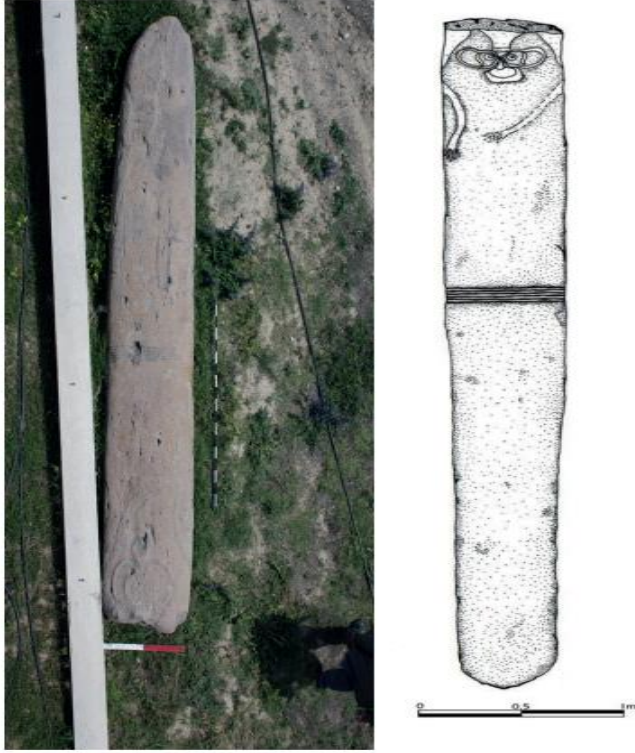
(Günaşdı vd., 2022, s.340).

Erzurum, Yolboyu Köyünde 1995 yılında bulunan ve Erzurum Müzesi bahçesinde sergilenen “Oltu Taş Heykeli” (Şekil 48-49) ise, yaklaşık olarak 6-7 ton ağırlığındadır. Ölçümleri yönüyle dikkat çeken, 520 cm uzunluğunda olan taş heykelin baş işlemlerinden kemere kadar olan kısım 220 cm uzunluğundadır. Kemerin alt kısmında herhangi bir işlemeye rastlanılmamıştır. Heykelin baş kısmı kabartma tekniğinde iri gözler ve ağzı açık şekilde işlenmiştir (Günaşdı vd., 2022, s.332). Sağ kolu kalın başlayarak dirsekte bir kıvrım oluşturularak aşağıya doğru uzanmaya devam etmektedir. Sol kolu ise, sağ koluna doğru yön çizerek aşağıya doğru uzayan bir şekilde işlenmiştir. Ayrıca her iki kola ait parmakların işlendiği görülmektedir. Bu betimleme Orta Asya’da bulunan balballar ile oldukça benzer yapıdadır fakat boyutları işleniş yönüyle farklılıkları mevcuttur.

Belli’ ye (2005) göre bu anıtsal heykel işleniş yönüyle 10.000 yıl öncesine tarihlenen Nevali Çori’ de bulunan “T” biçimli insan stellerine benzerliğine dikkat çekerek bu anıtsal “Taş Baba Stelini” kafa kısmında bulunan iri gözleri ve küçük burnu ile farklılığını aktarmaktadır. Erzurum’da bu bölgede yapılacak araştırmalar ile Neolitik Çağ’a ait yerleşim buluntularının varlığının olabileceği yönünde gelecekte kültürel, tarihsel, arkeolojik anlamda önemli bilgilere ulaşacağı konusunda desteklenmesi gerektiğini belirtmektedir.

Şekil 48

Oltu İnsan Biçimli Taş Heykel ve Çizimi

(Günaşdı vd., 2022, s.341).

Şekil 49

Oltu Taş Heykeli

<https://onturk.wordpress.com/2011/11/18/oltu-on-turk-tas-heykeli/> (E.T. 15.04.2025).

2014 yılında yapılan yüzey araştırmaları sonucu Şenkaya'nın Ormanlı Köyü Kurganında insan biçimli taş heykeller ve balballar bulunmuştur. Şenkaya'da bulunan taş heykellerin, ayrıca Hakkâri heykelleri ile bazı benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Göçebe topluluğun kültür devamlılığının yansıması olarak benzer özellikler sıkça görülmektedir.

Şekil 50

Şenkaya Ormanlı Köyü İnsan Biçimli Taş Heykeller, Balballar ve Kurgan Alanı

(Günaşdı vd., 2022, s.339)

Şekil 51

Şenkaya 1 no.lu İnsan Biçimli Taş Heykeli ve Çizimi

(Günaşdı vd., 2022, s.342)

Erzurum Müzesi'nde özel bir alanda sergilenen 1 no.lu (Şekil 51) heykelin boyu 125 cm olmakla birlikte en geniş kısım 45 cm altta en dar kısım ise 27 cm'dir. Bölgede bulunan bir malzeme olan kayalardan yapılan heykel üstten alta doğru daralarak devam etmektedir. Heykelin ön yüzeyi kontür şekilde işlendiği arka tarafa kalan kısmının düz bırakıldığı görülmektedir. Kabartma-oyma tekniğinde çizilen taş heykelin üst kısmı ayrıntılı olarak gösterilmektedir. Yüz hatları belirgindir ve geniş bir alnı bulunmaktadır. Hilal şeklinde kaşlar ve kaşların ortasından uzanan burun işlenmiştir. Kabartılarak yapılan gözler belirgindir. Omuzlardan aşağı doğru uzanan sağ kolda dirsekten büküldüğü, elinde ise kadeh ya da kupayı ağza götürür şekilde verilmektedir. Sol kol ise, dirsekten kıvrımlı şekilde eli boş şekilde bırakılmıştır. Sol elinin altında beş oluklu sade kuşak ya da kemer bulunmaktadır. Kemer altında ise erkeklik organını gizleyen bir suspansuvar bulunmaktadır (Günaşdı vd., 2022).

Şekil 52

Solda Şenkaya Taş Heykeli, Sağda Hakkâri Taş Heykeli no.10

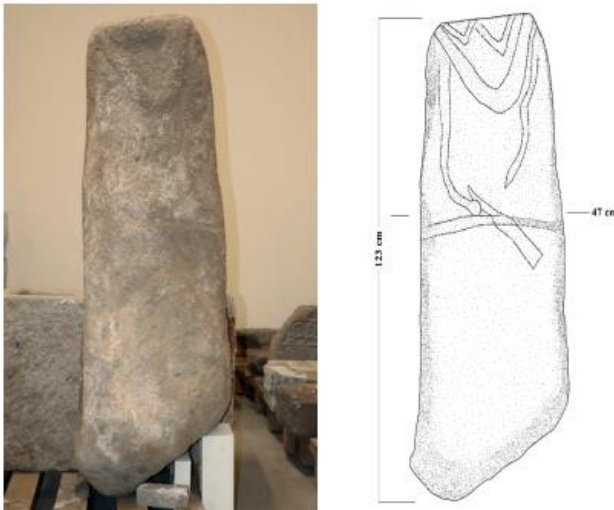

(Günaşdı vd., 2022, s.341).

1 no.lu Şenkaya Taş heykeli ile Hakkâri heykeli göz, burun ve kaş yapısı bakımından benzerlik göstermektedir. Şenkaya heykelinde elde kadeh var iken Hakkâri heykelinde su tulumu şekilde işlenmektedir. Kolların gövdeye paralel şekilde konumlandırılması ve ellerin sade biçimde tasvir edilmesi, figürlerde hareketsizlik ve durağanlık etkisi yaratmaktadır. Tipolojik olarak ortak geleneğin sürdüğünü fakat birkaç değişikliğe uğradığı görülmektedir.

Şekil 53

Şenkaya 2 no.lu İnsan Biçimli Taş heykeli ve Çizimi

(Günaşdı vd., 2022, s.342).

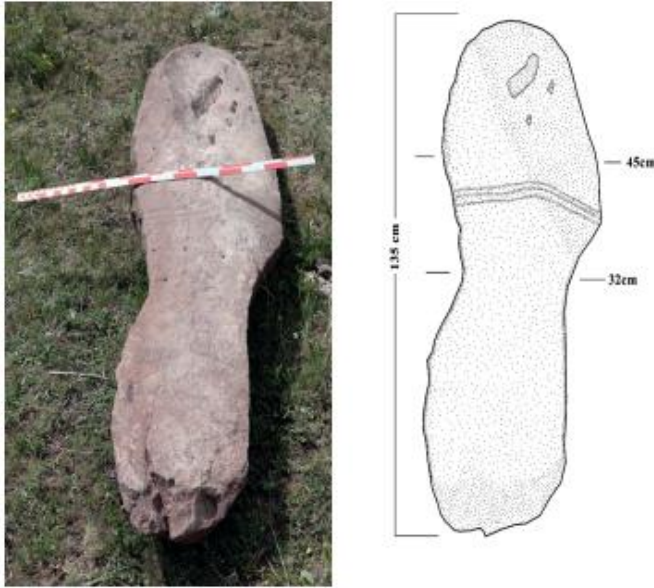
İnsan biçimli taş heykellerden 2 no.lu (Şekil 53) Şenkaya heykeli 123 cm uzunluğunda yaklaşık 47 cm genişliğindedir. Kayaç malzemeden yapılan yuvarlak ve aşağıya doğru daralan

balballardan farklı olarak, taş heykel dikdörtgenimsi bir görünümde işlenmiştir. Ön cephesi kabartma- oyma tekniği ile çizilen heykelin üst kısmı belirgin çizilmiştir ve arka cephesi düz bırakılmıştır. Heykelin üst kısmında üçgen kabartma verilerek, bu üçgen yapının elbise ya da Avrasya heykellerinde görülen üçgen sakal olma olasılığı üzerinde durulmaktadır. Heykelin gözleri oluşturulmuş fakat burun ve ağız kısmı işlenmemiştir. Heykelin sağ kolu aşağı devam ederek dirsekten kıvrılarak eli kemerinde bulunan kamayı tutar şekilde çizilmiştir. Türk kültüründe kama, bıçak, kılıç betimlemeleri sıkça işlenmektedir. Komutanlık, savaşçı nitelikleri bu yönüyle ele alınmaya devam etmektedir. Sol kolu ise göbeğe doğru eğim verilerek işlenmiştir (Günaşdı vd.,2022).

Heykelin genel formundaki bu bütüncül biçim, figürün mekânsal olarak doğrudan taşla bağlı kalmasını sağlamakta ve anıtsal bir duruş kazandırmaktadır. Bacak ayrımı veya diğer anatomik detaylar işlenmemiştir bu yönüyle figür, soyut ve zamansız bir temsil niteliği taşımaktadır.

Şekil 54

Şenkaya 3 no.lu İnsan Biçimli Taş Heykel- Balbal ve Çizimi

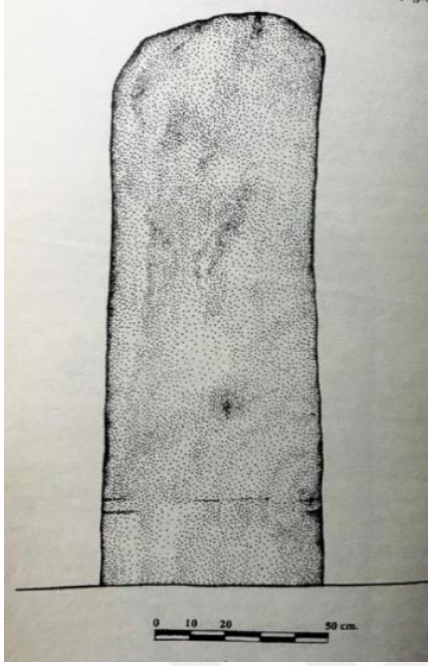

(Günaşdı vd., 2022, s.343).

Şenkaya’da bulunan diğer taş heykel-balbal 135 cm uzunluğunda en geniş kısmı 45 cm en dar kısmı ise 32 cm’dir. Heykelin bel bölgesinde işlenen kemer dışında başka detayı bulunmamaktadır. Düz bırakılması yönünden balbal olduğu düşünülmektedir. Buna benzer balbal örneği (Şekil 55) Kırgızistan- Song Köl bölgesinde bulunmaktadır. Düz bırakılan gövde ve sadece kemer detayı yine bu balbal örneğinde görülmektedir.

Şekil 55

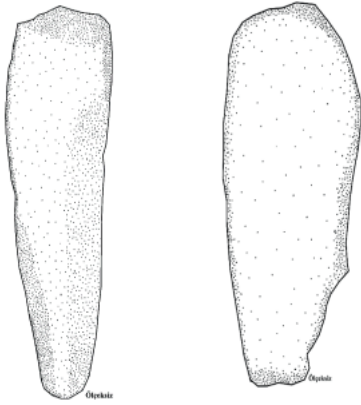
Song K l, Kırgızistan 9. nolu Balbal  izimi

(Belli, 2003)

Şekil 56

 enkaya Balbal  rnekleri  izimi

(Günaşdı vd., 2022, s.343)

Bu bölgede yapılan araştırmalarda altı tane kaba olarak  ekillendirildiği görülen boyutları 90 cm ile 40 cm arasında farklılık gösteren balballar bulunmuştur. Bu coğrafyada bulunan özellikle insan biçimli taş heykellerin tarzı, üzerinde bulunan nesneler, yapılı  üslubu ile, Anadolu ve Avrasya Taş heykel kültürü ile ortak kökenlere ait olduğunu ve elde tutulan kadeh, kemere takılı kamanın olması diğer heykeller ile kıyaslandığında M. . 8-7. Yüzyıllarda savaşçı atlı göçer kültür olan Kimmer ve  skitler tarafından yapıldığını daha doğru bir ifade olacaktır (Günaşdı vd., 2022).

İKİNCİ BÖLÜM

Buz Heykellerin Sanatsal Gelişimi ve Önemi

Heykel Sanatının Çeşitliliği

Heykel, sanat tarihinin en eski yaratımlarından biridir. Tarihin en eski heykel biçimleri genelde figüratiftir. Bu tür heykeller, insan veya hayvan figürlerini gerçekçi bir şekilde tasvir ettiklerinden dolayı genelde ayrıntılı bir işçilik gerektirir. Modern çağ ile birlikte sanata yönelim pek çok açıdan değişmiş ve biçimde yeni tarzlar ortaya çıkmıştır. Özellikle kavramsal bakışın sanatsal etkinliğe olan etkisi nedeniyle daha soyut ve anlamı öne çıkaran çalışmalar giderek artmıştır. Böylece “soyut heykel” olarak sınıflandırılan yeni bir tür ortaya çıkmıştır. Bu tür heykeller, belirli bir figürü temsil etmek yerine, sanatçının duygularını ve düşüncelerini ifade eden şekiller ve formlar içerir (Alberti, 1965/2025, s. 23). Bu haliyle soyut heykeller izleyicilere farklı yorumlama fırsatları sunmuş olur. Günümüz sanatında giderek yeni biçimlerin ve üslup denemelerin yaygınlaşmasıyla birlikte, heykel sanatına yeni işlevler yüklenmiş ve farklı alanlarda sanat dışı amaçlar için de sergilenmiştir. Örneğin genelde düğün, özel etkinlik ve eğlence partileri gibi mekânlarda kullanılan dekoratif heykeller için tam anlamıyla sanatsal bir kaygı taşıdığı söylenemez. Yine masa süslemeleri, bar heykelleri veya buzdan yapılmış içecek soğutucuları gibi işlevsel önemi ön planda olanları da dekoratif heykel tanımlaması içinde değerlendirmek mümkündür. Bu tür heykeller, belli bir işlevi yerine getirdiği için bunlara fonksiyonel heykeller de denilmektedir.

Soyut sanat tarzının bir başka heykel türü de tematik heykel olarak belirtilen türdür. Bu heykeller belirli bir tema veya hikâye çerçevesinde biçimlendirilir. Yılbaşı, Noel temalı heykeller, mitolojik bir figürü yansıtan ya da tarihi bir olayı temsil eden heykeller bur tür girer. Eskiden beri kullanılan ve günümüzde de önemini güncel olarak koruyan bir heykel türü de mimari heykellerdir (Yılmaz, 1999, s.43). Buzdan yapılmış minyatür binalar, köprüler ve çeşitli mimari yapıları bu kategoride değerlendirmek mümkündür. Örneğin Harbin Buz ve Kar Festivali gibi büyük etkinliklerde bu tür heykeller sıkça görülür. Yine teknolojinin gelişmesiyle birlikte diğer sanat alanlarında olduğu gibi heykelde de yeni denemeler ortaya çıkmıştır. Işıklandırılmış heykeller olarak adlandırılan heykeller buna en uygun türdür. Bu heykeller, içlerine veya etraflarına yerleştirilen LED ışıklarla aydınlatılır (Alberti, 2025, s. 46). Işıklandırma, heykelin görünümünü dramatik bir şekilde değiştirerek gece etkinliklerinde etkileyici bir atmosfer yaratılmasına yol açar. Heykel sanatında bu kadar farklı türün olması,

bu sanatın ne kadar çeşitli ve yaratıcı olabileceğini gösterir. Çünkü her biçimsel tür, sanatçının yeteneklerini ve hayal gücünü sergilemesi için farklı olanaklar sunar.

Heykel Sanatının Ana Unsurları

Bütün heykel türlerinde değişmeyen ve elzem olan bazı ana unsurlar vardır. Bu ana unsurları tanımlamak, esasında heykel sanatına dair temel bilgileri belirlemek anlamına gelir. Bu ana unsurlar şu şekilde sınıflandırılabilir: Form, kompozisyon, malzeme ve yüzey, estetik ifade, mekânsal ilişki, simgesellik ve anlam.

Form

Heykelde form, ana unsurların en belirgin olanıdır. Figüratif ya da soyut olsun her heykelin mutlaka bir forma sahip olması gerekir. Form ayrıca tüm nesnelerin temel bir unsurudur (Karaaslan, 2005, s. 291). Bir nesnenin hangi türe veya sınıfa ait olduğu belirlenirken, deneyimsel olarak ilk dikkat çeken niteliği onun formudur. Bu bakımdan form, bir nesnenin ne olduğunu gösteren en somut simge veya işarettir.

Kompozisyon

Heykelde kompozisyon, parçalarının düzenlenmesi ve bir araya getirilmesi işlemi olarak tanımlanabilir. Bu, heykelin genel estetiğini ve görsel etkisini belirler. Heykel doğru bir kompozisyonun ortaya çıkması için bazı unsurlarının uyumlu olması gerekir. Kompozisyonun bu ana unsurlarından en temel olanı *denge* ve *orantı*dır. Bu, heykele ait parçaların birbirlerine göre dengeli ve orantılı olması demektir. Böylece heykel, estetik açıdan hoş görünür. Önemli olan ikinci bir unsur ise, *hareket* ve *dinamizm*dir. Bu unsurlar, heykelin içinde veya dışında hareket hissi yaratır. Bu durum, heykelin daha canlı ve etkileyici görünmesini sağlar. Dinamik kompozisyonlar, izleyicinin dikkatini çeker ve ilgisini canlı tutar. Üçüncü unsur *ritim* ve *tekrardır*. Bu unsur, heykelde belirli öğelerin tekrar edilmesi ve ritmik düzenlemeleri kapsar; heykelin görsel olarak uyumlu ve dengeli görünmesini sağlar. Dördüncüsü, *odak noktası*dır. Heykelde izleyicinin dikkatini çekecek belirli bir noktayı veya alanı işaret eder. Odak noktası, heykelin en önemli veya en ilgi çekici kısmıdır ve izleyicinin gözünü yönlendirir. Beşincisi *boşluk* ve *doluluktur*. Bu iki karşıtlık, heykelde boşlukların ve dolu alanların dengesine yapılan bir dikkati ifade eder. Boşluklar, heykelin daha hafif ve açık görünmesini sağlarken, dolu alanlar ise heykelin ağırlığını ve varlığını vurgular. Altıncı unsur ise, *perspektiftir*. Bu unsur, heykelin farklı açılardan nasıl görüldüğüyle ilgilidir (Yardımcı, 2022). Perspektif, heykelin izleyiciye sunduğu görsel deneyimi etkiler ve heykelin farklı yönlerden nasıl algılandığını belirler.

Kompozisyon, tüm bu unsurlarla heykelin genel estetiğini ve görsel etkisini belirler. Sanatçılar, bu unsurları dikkatlice düşünerek ve düzenleyerek, izleyicinin dikkatini çeken ve duygusal bir tepki uyandıran eserler yaratırlar.

Malzeme ve Yüzey

Heykel sanatında malzeme olarak taş, bronz, kil, ahşap gibi çeşitli nesneler kullanılabilir. Heykelde malzeme ve yüzey, eserin genel görünümünü ve hissini büyük ölçüde etkiler. Heykelin yapımında kullanılan malzemeler, eserin dayanıklılığı, estetiği ve ifade gücü üzerinde büyük bir etki yaratır. Yaygın olarak kullanılan bazı malzemeler şunlardır:

Taş: Mermer, granit ve kireçtaşı gibi taşlar, dayanıklılıkları ve zarif görünimleri nedeniyle sıklıkla tercih edilir. Taş heykeller genellikle uzun ömürlüdür ve dış mekânlarda sergilenmeye uygundur.

Bronz: Bronz, döküm yöntemiyle şekillendirilen bir alaşımdır. Dayanıklılığı ve ince detayları yakalama yeteneği nedeniyle daha fazla tercih edilir. Bronz heykeller genellikle anıtsal ve kalıcı eserler niteliğindedir.

Kil: Kil, sanatçılar tarafından modelleme ve prototip oluşturma için yaygın olarak kullanılır. Kolay şekillendirilebilir ve fırınlanarak sertleştirilebilir.

Ahşap: Ahşap, doğal ve sıcak bir görünüm sunar. Ancak, dış etkenlere karşı daha hassastır ve iç mekânlarda daha yaygın olarak kullanılır.

Diğer Malzemeler: Cam, buz, metal, plastik ve hatta geri dönüştürülmüş malzemeler gibi çeşitli diğer malzemeler de heykel yapımında kullanılabilir (Karaaslan, 2005, s. 292).

Heykelin yüzey unsuru ise, malzemeye göre eserin dokusunu ve görsel etkisini belirler. Yüzeyin işlenme şekli, heykelin genel estetiğini ve izleyiciye verdiği hissi etkiler. Yüzeyle ilgi en önemli niteliklerden bir pürüzsüzlüktür. Pürüzsüz yüzeyler, heykelin zarif ve sofistike görünmesini sağlar. Bu durum mermer ve bronz heykellerde sıkça görülür. Öte yandan yüzeyin pürüzlü olması da yüzeyin bir başka niteliğidir. Pürüzlü yüzeyler, heykelin daha doğal ve organik görünmesini sağlar. Özellikle ahşap ve taş heykellerde bu tür yüzeyler göze çarpar. Yine malzemenin türüne göre, özellikle cam, buz ve metal malzemelerde yüzeyler parlak olur. Parlak yüzeyler ise, heykelin dikkat çekici ve modern görünmesini sağlar. Bu nedenle, buz, parlak metal ve cam bu tür yüzeyler için tercih edilir. Yine parlak yüzeylerin zıttı olan matlık da yüzey için aranan bir niteliktir. Mat yüzeyler, heykele daha sade ve doğal bir görüntü verir. Kil ve bazı taş heykellerde bu tür yüzeyler yaygındır (Yılmaz, 1999, s.56).

Yüzey için farklı bir nitelik ise dokudur. Heykelin yüzeyindeki dokusal detaylar, eserin karakterini ve ifadesini güçlendirir. Sanatçılar, yüzeyde çeşitli dokular oluşturarak eserin görsel ve dokunsal zenginliğini artırır. Tüm nitelikleriyle malzeme ve yüzey, heykelin genel estetiğini ve izleyiciye verdiği hissi belirleyen önemli unsurlardır. Sanatçılar, bu unsurları dikkatlice seçerek ve işleyerek, eserlerinin ifade gücünü ve etkisini artırır.

Estetik İfade

Heykelde estetik ifade, eserin izleyiciye aktardığı duygusal ve görsel mesajdır. Bu ifade, heykelin tasarımı, malzemesi, yüzeyi ve kompozisyonu gibi unsurların bir araya gelmesiyle oluşur. Yani heykele ilişkin bütünsel bir algıya hitap eder. Başka bir deyişle, estetik ifade, heykelin izleyiciyle kurduğu duygusal ve görsel bağlantıyı sağlar (Yılmaz, 1999, s. 73). Sanatçılar, bu unsurları dikkatlice düşünerek ve düzenleyerek, izleyicinin dikkatini çeken ve duygusal bir tepki uyandıran eserler yaratırlar. Estetik ifade, heykelin sanatsal değeri ve etkisiyle yakından ilişkilidir.

Mekânsal İlişki

Heykelde mekânsal ilişki, eserin çevresi ve izleyici arasında kurduğu etkileşimi ifade eder. Bu ilişki, heykelin yerleştirildiği mekânın özelliklerine ve heykelin bu mekânda nasıl algılandığına bağlıdır. Heykelin yerleştirildiği mekân, eserin nasıl algılandığını büyük ölçüde etkiler. İç mekânlarda veya dış mekânlarda yer alan heykeller, çevreleriyle farklı şekillerde etkileşime girer (Alberti, 2025, s.67). Örneğin, bir parkta yer alan büyük bir heykel, geniş bir alanda daha etkileyici görünebilirken, bir müzede sergilenen küçük bir heykel, daha dikkatli bir inceleme gerektirebilir. Bunun dışında heykelin boyutu ve çevresiyle olan oranı, mekânsal ilişkiyi belirlemede önemlidir. Büyük ölçekli heykeller, geniş alanlarda daha etkileyici olabilirken, küçük ölçekli heykeller, daha samimi ve detaylı bir inceleme gerektirebilir. Böylece eserin estetik ifadesini ve anlamını etkileyen çevre ve bağlam faktörü ortaya çıkar. Doğal bir ortamda yer alan bir heykel, çevresindeki doğayla uyum içinde olabilirken, kentsel bir alanda yer alan bir heykel, modern ve dinamik bir ifade sunabilir. Yine görsel ve fiziksel erişim ise, mekânsal ilişkiye dair bir unsurdur. Heykelin izleyici tarafından nasıl görüldüğü ve erişildiği, mekânsal ilişkiyi belirler. Heykelin etrafında dolaşılabilir olması, izleyicinin eseri farklı açılardan incelemesine olanak tanır. Ayrıca, heykelin yüksekliği ve yerleştirildiği platform da izleyicinin algısını etkiler (Yılmaz, 1999, s.76). Yine, heykelin çevresindeki ışık ve gölge oyunları, eserin mekânsal ilişkisi açısından güçlendirici bir unsurdur. Çünkü doğal veya yapay ışık kaynakları, heykelin yüzeyindeki detayları ve dokuları vurgulayarak eserin görsel etkisini artırır.

Mekânsal ilişki, heykelin izleyiciyle kurduğu etkileşimi ve çevresiyle olan uyumu için önemlidir. Sanatçılar, eserlerini yerleştirirken mekânsal ilişkiyi dikkat ederek, izleyicinin eseri en iyi şekilde deneyimlemesini sağlarlar. Bu ilişki, heykelin estetik değerini ve izleyici üzerindeki etkisini artırır.

Sembolizm ve Anlam

Heykelin taşıdığı anlam ve semboller, estetik ifadenin önemli bir parçasıdır. Sembolizm ve anlam, eserin izleyiciye aktardığı mesajları ve duyguları ifade etme biçimi üzerinde belirleyicidir (Avşar, 2025, s.345). Sanatçılar, eserlerinde belirli semboller ve metaforlar kullanarak derin ve çok katmanlı anlamlar yaratırlar. Sembolizm, heykelde belirli nesnelerin, figürlerin veya şekillerin daha geniş ve soyut anlamlar taşımasıdır. Semboller, sanatsal anlamda daha çok izleyiciye belirli mesajlar ve duygular aktarmak için kullanılır. Örneğin, hayvan figürleri, belirli özellikleri ve nitelikleri temsil edebilir: Aslan güç ve cesareti, güvercin barış ve saflığı, yılan ise bilgelik veya tehlikeyi sembolize eder. Yine bitkiler ve doğal varlıklar, doğa ve yaşam döngüsünü temsil edebilir: Zeytin dalı barışı, gül ise aşkı ve güzelliği sembolize edebilir. Öte yandan tarih boyunca geometrik şekillere belli anlamlar yüklenerek, bir tür sembolizm üretilmiştir (Avşar, 2024, s.43). Örneğin, daire sonsuzluğu ve bütünlüğü, üçgen ise denge ve uyumu sembolize edebilir.

Sembolizmle ilişkili olan anlam unsuru da heykel için önemli bir unsurdur. Anlam, eserin izleyiciye aktardığı genel mesaj ve duygusal tepkiye içkin bir unsurdur. Eserlerin daha derin ve etkileyici olmasında anlam belirleyicidir. Heykelde işlenen temalar ve konular, eserin genel anlamını belirler. Örneğin, aşk, savaş, barış, doğa, insanlık gibi temalar, heykelin izleyiciye aktardığı mesajları ve duyguları şekillendirir. Bunun yanı sıra sanatçılar, eserlerinde metaforlar ve alegoriler kullanarak soyut kavramları somutlaştırırlar (Alberti, 2025, s.56). Bu, izleyicinin eseri daha derin ve çok katmanlı bir şekilde anlamasını sağlar. Heykelin yapıldığı dönemin kültürel ve tarihsel bağlamı da eserin anlamını etkileyen etkenlerdendir. Sanat eserlerinde, dönemin sosyal, politik ve kültürel olaylarına atıfta bulunmak, belirli bir mesajı iletme amacı güder. Öte yandan heykel hem kişisel hem de evrensel anlamlar taşıyabilir. Sembolizm ve anlam, heykelin izleyiciyle kurduğu duygusal ve entelektüel bağlantıyı güçlendirir.

Buz Heykel Yapımı: Teknik ve Malzeme

Canlılara yaşam kaynağı olan ve gezegenin üçte ikisini dolduran suyun sanat açısından da tercih edilen bir malzeme olması kaçınılmazdır. Ancak belki de sıvı ve akışkan niteliğinden veya durağan ve sabit olmayışından ötürü bu madde, kökeni figüratif olan heykel sanatında

bir malzeme olarak, günümüze kadar kullanılmamıştır. Suyun ve onun katı hali olan buzun bir malzeme olarak kullanılması, çağdaş sanatta karşılaşılan bir durumdur. Günümüzde heykel sanatında, doğanın en saf malzemelerinden biri olan buzı kullanan sanatçılar, yaratıcı ve etkileyici eserler meydana getirmiştir. Buzun yıl içindeki hava koşullarına karşı dayanıksızlığı, bu sanatın olanaklı olması için bazı temel teknikleri ve ortamları zorunlu kılar. Ancak buz heykeller, her ne kadar geçici olsalar da izleyicilere unutulmaz bir görsel deneyim sunar. Bu sanatın temelinde, doğru tekniklerin ve malzemelerin kullanımı yatar. Bu açıdan, buz heykel yapımında kullanılan başlıca teknikler ve malzemelerden bahsetmek gerekir.

Buz heykel yapım süreci, teknik bilgi ve sanatsal yaratıcılık gerektirir. Malzemelerin ve tekniklerin doğru kullanılması, buz heykelinin başarısında önemli bir rol oynar. Buz heykel yapımında kullanılan temel malzeme, genellikle büyük ve şeffaf buz bloklarıdır. Bu bloklar, özel makinelerle dondurularak hava kabarcıklarından arındırılır ve bu şekilde daha berrak ve dayanıklı olurlar.

Buz bloklarına şekil verilirken ihtiyaç duyulan temel alet ve ekipmanlar zincir testere, keski, çekiç, tıraş bıçakları ve özel oyma aletlerinden oluşur. Bunlar, buzun hassas ve detaylı bir şekilde işlenmesini sağlar. Zincir testere, büyük buz bloklarını kesmek ve onlara şekil vermek için kullanılır. Güçlü ve hızlı kesim sağlar. Keski ve çekiç, hassas oyma işlemleri ve ince detayları işlemek için kullanılır. Tıraş bıçağı, heykelin yüzeyini pürüzsüz hale getirir ve ince detayları ortaya çıkarır. Elektrikli oyma aletleri, daha karmaşık ve detaylı oyma işlemlerinde kullanılır. Farklı uçlar kullanılarak çeşitli desenler ve şekiller ortaya çıkarılır. Zımpara kağıtları, heykelin yüzeyini pürüzsüzleştirmek ve parlatmak içindir. Su spreyi, buzun erimesini önlemek ve yüzeyin düzgün kalmasını sağlamak için kullanılır. LED ışıklar ise, heykeli aydınlatmada ve görsel etkisini artırma işlemlerinde kullanılır (Bugay, 2022, s. 74). Öte yandan, buz malzemesinin uzun süre dayanıklılığı için, etkin soğutma sistemlerine ihtiyaç vardır. Böylece buz heykellerinin, daha uzun süre dayanabilmesi sağlanmış olur. Bu sistemler, heykelin sergilendiği alanın sıcaklığını düşük tutarak erimeyi geciktirir. Ayrıca ortam sıcaklığı da soğutma tekniğinin bir parçası olduğu için, sanatçıların soğuk ortamda çalışabilmesi için uygun koruyucu giysilere ihtiyaç vardır. Bu giysiler, soğuktan korunmalarını ve rahat çalışmalarını sağlaması gerekir.

Buz heykel sanatında kullanılan başlıca teknikleri ise şu şekilde sıralamak mümkündür:

Blok Kesme ve Şekillendirme: İlk adım, büyük buz bloklarının istenilen boyut ve şekle göre kesilmesidir. Bu işlem genellikle zincir testerelele yapılır. Daha sonra, kaba şekillendirme işlemi gerçekleştirilir.

Detaylandırma: Kaba şekillendirme tamamlandıktan sonra, heykelin detayları işlenir. Bu aşamada keski, çekiç ve oyma aletleri kullanılarak ince detaylar eklenir. Bu işlem, heykelin estetik değerini artırır.

Birleştirme: Buz heykeller genellikle birden fazla parçadan oluşur. Parçalar, su veya buz tozu kullanılarak birbirine yapıştırılır. Su, parçaların birleşme noktalarında donarak güçlü bir bağ oluşturur.

Yüzey İşleme: Heykelin yüzeyi, tıraş bıçakları ve zımpara kağıtları ile pürüzsüz hale getirilir. Bu işlem, heykelin daha parlak ve şeffaf görünmesini sağlar.

Aydınlatma: Buz heykellerin etkileyici görünmesi için aydınlatma teknikleri kullanılır. LED ışıklar, heykelin içinden veya dışından aydınlatılarak farklı renk ve efektler yaratılır.

Erozyon ve Şekillendirme: Buzun doğal erozyon süreci, heykelin şekillendirilmesinde kullanılabilir. Bu teknik, özellikle doğal ve organik formlar yaratmak için kullanılır (Karaaslan, 2005, s. 295).

Dünya genelinde buz heykel sanatında pek çok sanatçı eserler üretmiştir. Bu sanatçılardan en önde gelenlerden biri Junichi Nakamura'dır. Japonyalı Junichi Nakamura, buz heykel sanatında dünya çapında önemli bir üne sahiptir. Kendisi uluslararası yarışmalarda birçok ödül kazanmıştır. Yine Japonya'dan bir başka ünlü sanatçı olan Hiroshi Yoshizawa, buz heykel yapımında ustalığıyla bilinir. Bu sanatçı detaylı ve zarif çalışmalarıyla tanınır. Öte yandan ABD'li sanatçı Heather Brice, buz heykel sanatında yenilikçi teknikler kullanarak dikkat çekmiştir. Pek çok uluslararası etkinliklerde eserleri sergilenmiştir. Rus sanatçı Vladimir Zhikhartsev ise, buz heykel sanatında önemli bir isimdir. Büyük ölçekli ve karmaşık heykelleriyle tanınır. Yine Kanadalı Kevin Ashe, buz heykel sanatında uzun yıllardır faaliyet gösteren bir sanatçıdır. Çeşitli festivallerde ve yarışmalarda ödülleri kazanmıştır (Art Below Zero, 2024).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Buz Heykel Uygulamaları Bağlamında Balbalların Yeniden Yorumlanmasının Sanatsal ve Kültürel Önemi

Balbalların Buz Heykel Sanatına Uyarlanması

Balballar, Türk kültüründe önemli bir yere sahip olmuştur. Bilindiği gibi genellikle mezar taşları olarak kullanılan bu taş heykeller, aslında dinsel geleneğe dair önemli tarihsel bilgiler ve kültürel nitelikler de taşır. Bu heykeller, tarih boyunca Türklerin sosyal ve kültürel yaşamını yansıtan önemli sanatsal kaynaklardır. Balbalların buz heykel sanatına uyarlanması, bu geleneksel sanat eserlerine modern bir dokunuş katmak amacıyla ilgi çekici bir konu haline gelebilir.

Balballar üzerine işlenen modern denemeler, Orta Asya Türk kültüründe yaygın olarak kullanılan mezar taşı niteliğine sanatsal bir boyut kazandıracaktır. Bu anlamda buz heykel sanatına dair çalışmalar, bu modern denemeler içerisinde belki de bölgenin tarihsel ve coğrafi niteliğini sentezleyen önemli bir etkinlik olur. Buz heykel sanatı, büyük buz bloklarının oyulması ve şekillendirilmesiyle oluşturulan sanat eserleridir. Bu sanat dalı, özellikle soğuk iklimlerde gelişmiş ve popüler hale gelmiştir. Bu açıdan ABD ve uzak doğu ülkelerinde buz heykel çalışmalarına rastlanmaktadır. Buz heykelleri, genellikle özel etkinliklerde, yarışmalarda ve festivallerde sergilenir. En bilinen örneği, Çin'in Harbin kentinde düzenlenen Harbin Uluslararası Buz ve Kar Festivali'dir; bu dünyanın en büyük buz heykel festivallerinden biridir (Belli, 2003, s. 3).

Balbalların buz heykel sanatına uyarlanması, sanatsal anlamada geleneksel Türk sanatını modern bir yaklaşımla yeniden yorumlama fırsatı sunar. Bu uyarlama, hem balbalların tarihsel ve kültürel önemini vurgulamak hem de buz heykel sanatının estetik değerlerini ortaya koymak amacını taşıyacağından geniş bir sanatsal değeri yansıtacaktır. Buzdan balbalların, sanatçılar tarafından büyük buz blokları kesilerek ve şekillendirilerek oluşturulması mümkün olduğu gibi daha minyatür çalışmalar şeklinde de olabilir. Bu süreç, dikkat ve özen gerektirir, çünkü buzun kırılgan yapısı, heykelin detaylarının hassas bir şekilde işlenmesini zorlaştırır.

Ülkemizde de özellikle Uludağ, Palandöken, Sarıkamış ve Erciyes gibi kış turizmiyle anılan bölgelerde son yıllarda buz ve kar heykel çalışmaları popülerlik kazanmıştır. Bu tür etkinliklerin dünyanın farklı bölgelerinde giderek yaygınlık kazandığını söylemek

mümkündür. Yukarıda bahsedildiği gibi, en yaygın olan etkinliğin başında Harbin Uluslararası Buz ve Kar Festivali gelmektedir. Çin'in Harbin kentinde düzenlenen bu festival, dünyanın en büyük buz heykel festivallerinden biri olma unvanına sahiptir. Festivalde sergilenen Büyük Buz Sarayı, devasa boyutları ve detaylı işçiliği ile dikkat çeker. Bu saray, tamamen buzdan yapılmış olup, iç ve dış aydınlatmalarla büyüleyici bir görsel şölen sunar. Her yıl milyonlarca ziyaretçi çeken bu eser, buz heykel sanatının en etkileyici örneklerinden biridir. Festivalde, farklı kültürlerden esinlenmiş buz heykelleri sergilenmektedir (Belli, 2002, s.912). Her yıl milyonlarca ziyaretçi çeken festivalde, devasa buz heykelleri ve ışık gösterileri yer alır. Bu festivalin içeriği gerek kültürel, coğrafi ve tarihsel ilişkileri bakımından Türklerle olan ilişkisi nedeniyle önemlidir ve Türk sanatçıların, balbolları buz heykel olarak yeniden yorumlayarak bu festivale katılmasını olanaklı kılar.

Başka bir buz heykel etkinliği ise, Sibiryaya Buz Heykel Yarışması'dır. Sibiryaya'da düzenlenen bu yarışma, buz heykel sanatının en prestijli etkinliklerinden biridir. Her yıl Japonya'da düzenlenen Sapporo Kar Festivali de uluslararası düzeyde ilgi çeken etkinliklerden biridir. Japonya'nın Sapporo şehrinde düzenlenen bu festival, buz ve kar heykelleriyle ünlüdür (Aşar, 2016). ABD'nin Alaska eyaletinde düzenlenen Ice Alaska etkinliği de dünyanın dört bir yanından giden sanatçıların katılımıyla gerçekleşir. Bu etkinlikte genelde buz heykel yarışmaları ve sergiler düzenlenir. Dünyadaki bir başka ilginç buz heykel çalışması Jukkasjärvi Buz Oteli'dir. İsveç'in Jukkasjärvi köyünde bulunan bu otel, tamamen buzdan yapılmıştır. Her yıl yeniden inşa edilen otel, buz heykel sanatçılarının eserleriyle süslenir (Art Below Zero, 2024). Benzer çalışmalar ülkemizde de her yıl çeşitli şehirlerde Güzel Sanatlar Fakülteleri bünyesinde gerçekleştirilmektedir. Bu anlamda kurumsallaşmış en önemli buz heykel etkinliği Erzurum Ata Buz Müzesi'dir.

Ata Buz Müzesi

Ülkemizde son yıllarda buz ve kar heykellere olan ilgi önemli ölçüde artmıştır. Bunun en önemli örneği Erzurum'da 2019 yılında Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi bünyesinde kurulan Ata Buz Müzesi'dir. Türkiye'nin tek buz müzesi olma özelliğine sahip bu müzede, sıfırın altında 5 derecede 12 ay boyunca buzdan heykeller sergilenir.

Ata Buz Müzesi'nin doğuş serüveni 2017 Avrupa Gençlik Olimpik Festivali'nin Erzurum'da gerçekleşmesi vesilesiyle başlar. Bu kapsamda Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi (GSF) Dekanlığı öncülüğünde gerçekleşen EYOF Kar ve Buz Sokağı gerçekleşmiştir. Daha sonra bu çalışma üniversite bünyesinde üretme fikrini ortaya çıkarmış olup Ata Buz Müzesi'nin doğuşuna yol açmıştır. GSF'nin 1993 yılından beri farklı formasyonlarda gerçekleştirdiği kar ve buz heykel etkinlikleri, bu ütöpik düşüncüyü canlı

tutmuş ve bu düşünce kurumsal bir çatı altında sanatsal üretim yapma isteğine dönüşmüştür. 18 ay süren kurumsallaşma süreci sonunda 2019 yılında tamamlanmıştır. Bu proje kurumsal olarak Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü öncülüğünde, Kalkınma Bakanlığı ve Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı'nın (KUDAKA) destekleriyle yürütülmüştür. Ata Buz Müzesi Projesi Fairbanks, Moskova, Bristol, New York, Jeju Adası ve Harbin gibi birçok dünya kentinde bulunan buz müzelerinin Türkiye'deki ilk ve tek temsilcisi olma özelliğine sahiptir (Ata Buz Müzesi Tanıtım Metni, 2021). Böylece Türkiye'de öncü bir kimlik edinen Ata Buz Müzesi, çağdaş sanatın öngördüğü malzeme çeşitliliğine farklı bir önermeyle katılım sağlamıştır. Bu katkısıyla sanatın ifade olanaklarını genişleterek, uluslararası sanatsal ufku yakalamayı ve yenilikçi üretimlerin adresi olmayı kendine hedef edinmiştir.

Şekil 57

Maan-Ice Sergisi, 15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü temalı bir çalışma.

<https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/ata-buz-muzesi-turkiyenin-tek-buz-muzesi-ziyaretçilerini-adeta-kutuplarda-gezintiye-cikariyor,K1R9JYJKVkaJgdIHm1s6Jg>

(E.T. 12.03.2025)

Ata Buz Müzesi'nin açılışı, ülkemiz için bir dönüm noktası olan 15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü'nün 4. yıldönümünde gerçekleşmiştir. Müze, günün anlamına ve değerine ilişkin 19 adet buz heykelden oluşan *Maan-Ice* sergisine de ev sahipliği yapmıştır. Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Mustafa Bulat ve Prof. Dr. Önder Yağmur öncülüğünde, 20 kişilik bir ekiple yaklaşık iki aylık bir çalışmanın ürünü olan sergi, 15 Temmuz ruhunu mekânın miladıyla buluşturmuş, izleyiciyle yapıtları “bir araya” getirerek çok yönlü okumalara imkân sağlamıştır (Toy, 2023, s. 39).

Şekil 58

Ata Buz Müzesi için buz heykel yapım atölyesi.

<https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/ata-buz-muzesi-turkiyenin-tek-buz-muzesi-ziyaretcilerini-adeta-kutuplarda-gezintiye-cikariyor,K1R9JYJKVkaJgdIHM1s6Jg>

(E.T. 12.03.2025)

Ata Buz Müzesi heykellerinde farklı malzemeler kullanılarak geniş bir sanatsal konsept yaratılmıştır. Özellikle heykellerin etkileyciliğini artırmak için kullanılan ışık ve ses efektleri izleyiciler açısından dikkat çekicidir. Müze tematik olarak da zengin bir içeriğe sahiptir. Tarihe yön vermiş, önemli şahsiyetlerin ve kültürel simgelerin buzdan heykellerinin yanı sıra doğal yaşam ve hayvan figürlerine de rastlamak mümkündür. Müzede ayrıca Yunan, İskandinav ve Türk mitolojilerinden esinlenen buz heykelleri de mevcuttur. Ejderhalar, tanrılar ve mistik yaratıklar, özel ışıklandırmalar ile etkileyici bir atmosfer yaratmaktadır (Ata Buz Müzesi, 2025). Müzenin dikkat çekici başka bir yönü de kültürel unsurların varlığının yanı sıra modern sanat anlayışlarını yansıtan çalışmaların da yer almasıdır. Özellikle soyut kavramsal anlayışı yansıtan geometrik figürler ile modern sanat eserleri de müzenin önemli bir bölümünü oluşturur. Bu eserler, buzun sanatsal bir materyal olarak nasıl kullanılabileceğini göstermektedir. Ayrıca ziyaretçilerin deneyimleyebileceği interaktif buz heykeller de bulunur. Buz kaydırakları, buz tünelleri ve dokunulabilir buz yapıları, her yaş grubundaki ziyaretçilere hitap eder.

Ata Buz Müzesi, balbalların buz heykel sanatına uyarlanması için mükemmel bir fırsat sunmaktadır. Bu müzede, sergilenen eserleri buluşturan en önemli tema ulusal ve evrensel değerlerin ilişkiselliği üzerindedir. Bu açıdan balların uyarlanması müzenin ana konseptine uygundur. Böylece balbalların buzdan heykel biçimleri aracılığıyla geleneksel Türk sanatına modern bir yaklaşım geliştirilmiş olunur.

Balbalların Buz Heykel Sanatıyla Birleşmesinin Sanatsal Değeri

Sanat, tarih boyunca insanlığın duygularını, düşüncelerini ve kültürel mirasını ifade etmenin en güçlü yollarından biri olmuştur. Bu bağlamda, balballar ve buz heykel sanatı, farklı dönemlerde ve coğrafyalarda ortaya çıkan iki önemli sanat formudur. Balballar, Orta Asya'nın kadim taş heykelleri olarak bilinirken (Kaya, 2020), buz heykel sanatı ise modern zamanlarda özellikle soğuk iklimlerde gelişen bir sanat dalıdır. Bu iki sanat formunun birleşmesi hem estetik hem de kültürel açıdan büyük bir değere sahiptir.

Balballar, genellikle Türk ve Moğol kültürlerinde görülen, mezar taşları olarak kullanılan taş heykellerdir (Gökçek & Abacı, 2022, s. 168). Bu heykeller, ölen kişinin anısını yaşatmak ve onun ruhunu onurlandırmak amacıyla yapılmıştır. Eski Türk toplulukları, ölen kahramanları için 'bark'lar yapar, içini dışını resimlerle, heykellerle süsler; kendi kahramanının öldürdüğü düşman kahramanların anısını yaşatmak için heykellerini yontar, balbal olarak diker (Çiftçi, 2008, s.46). Balballar, tarih boyunca farklı şekillerde ve boyutlarda yapılmış olup, üzerlerinde çeşitli semboller ve yazılar bulunur. Bu nedenle bu tür heykeller, dönemin sosyal ve kültürel yapısını yansıtan önemli sanat eserleridir.

Özellikle soğuk iklimlerde gelişen ve buzun şekillendirilmesiyle ortaya çıkan bir sanat dalı olarak buz heykel sanatının formu, genellikle büyük festivallerde ve özel etkinliklerde sergilenir. Buz heykelleri, geçici olmaları nedeniyle diğer heykel türlerine göre daha hassas koşullarda korunması gerekir; ancak bu geçicilik, onların estetik değerini ve sanatsal etkisini azaltmaz. Aksine bu yönüyle canlı ve dinamik bir anlam taşır. Bu nedenle kültürel bir formun buz heykele uyarlanması kültürel sürekliliği ve geçmiş ile bugünün devamlığını temsil eder. Balbalların buz heykel sanatıyla birleşmesi, iki farklı sanat formunun bir araya gelerek yeni ve özgün bir ifade biçimi oluşturur. Bu birleşme hem estetik açıdan hem de kültürel anlamda büyük bir değeri ifade eder. Bunun dışında balbalların tarihsel ve kültürel öneminin buz heykellerinin geçici ve modern yapısıyla birleşmesi, izleyicilere hem geçmişi hem de bugünü birlikte sunar.

Balbalların buz heykel sanatıyla birleşmesi, estetik açıdan oldukça etkileyici bir sonuç ortaya çıkarır. Buzun şeffaf ve parlak yapısı, balbalların taş dokusuyla yarattığı karşıtlık etkisiyle görsel bir şölen sunar. Bu birleşme, izleyicilere hem tarihsel bir derinlik hem de modern bir estetik deneyimi sunar. Dolayısıyla, buz heykellerinin geçici doğası, balbalların kalıcı yapısıyla birleşerek, zamanın geçiciliği ve kalıcılığı üzerine düşünmeye teşvik de eder. Balbalların buz heykel sanatıyla birleşmesi, kültürel ve sosyal açıdan da büyük bir etkiye sahip olma potansiyeli taşır. Balbalların heykel sanatına uyarlanması, farklı kültürlerin ve sanat formlarının bir araya gelerek yeni ve özgün bir ifade biçimi ortaya çıkaracaktır. Ayrıca,

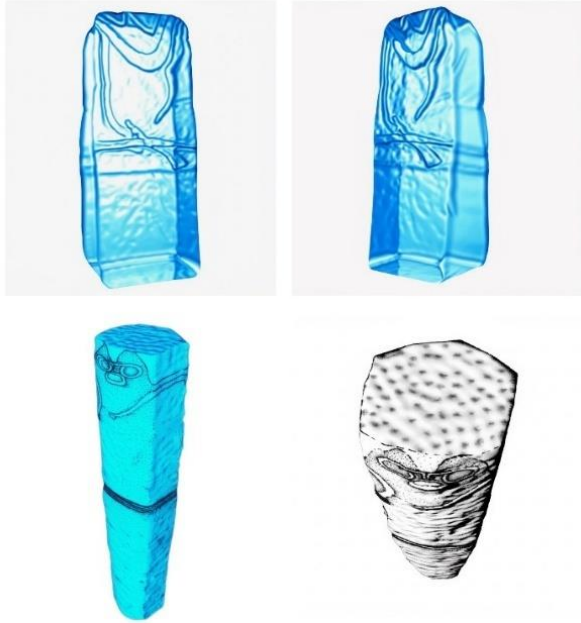
bu tür sanat eserleri, izleyicilere farklı kültürler hakkında bilgi verme ve kültürel çeşitliliği teşvik etme beklentisini de karşılama niteliğine de sahiptir. Balbalların buz heykel sanatıyla birleşmesi, sanatın evrenselliğini ve kültürel bağları güçlendiren bir örnek olarak karşımıza çıkar.

Balbalların Buz Heykel Sanatına Uygulama Çalışmamız

Günümüzde modern sanat çerçevesinde, geçmiş dönem ve kabileci toplumlara ait genellikle dinsel temalı pek çok figür, primitif sanat adı altında yeniden uyarlanmaktadır. Primitif sanat olarak yapılan tanımlama her ne kadar, sosyolojik bir nitelendirmeye vurgu yapsa da bu sanatta anlaşılması gereken erken dönem toplumların sanatsal yeteneklerine yön veren kültürel ve inançsal dünyalarının yerini kavramaktır. Bu bakımdan balbalların sanatsal açıdan değerlendirilmesi ve modern sanat bakışıyla yeniden yorumlanması çağdaş sanat biçimlerine yeni bir katkı olarak görülebilir. Aşağıdaki çalışmalar Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi bünyesinde, bu tez çalışmasının konusu çerçevesinde yapılmıştır.

Şekil 59

Kübra Demircan, Balbalların Buz Heykel Uygulama-Çizim, 2025.

(Demircan,2025)

Oltu'da ve Şenkaya'da bulunan balbalların orijinal formu, fotoğraflama ve ölçümleme yoluyla dijital ortamda üç boyutlu olarak modellenmiştir. Bu dijital model, buz bloğu üzerindeki oyma işlemi için bir referans görevi görmüştür. Orijinal balbalın simgesel duruşu ve dikey formu korunmuş; ancak bazı stilize detaylar, çağdaş yorumlara açık bir biçimde yeniden ele alınmıştır.

Bu çalışmaların çizimleri yapılırken (Şekil 59), Oltu ile Şenkaya taş heykel ve balbalları örnek alınmıştır. Balbalların amorf yapıları, buz heykel uyarlamasında, yorumlanarak anıtsal bir biçime dönüştürülmüştür. Balbalları genel olarak, resimli taşlar şeklinde tanımlamak mümkündür. Çünkü balbal örneklerinde, yaygın biçimde görülen örneklerde, heykel sanatına ait ana unsurlardan hareket, dinamizm gibi temel dokulara ve niteliklere rastlamak zordur. Bu nedenle yapılan çalışmanın temel mahiyeti “buz heykel” olarak tanımlandığı için, balbalın sanatsal bir dönüşümü de uygulanmaya çalışıldı. Buz heykelde sanatsal bir ayrıcalık olarak görülen, ışık, renk, şeffaflık, parlaklık gibi estetiğe katkı sunan unsurlar balbalların taş dokusuyla kontrast oluşturarak yeni bir sanatsal bakış oluşturmaktadır. Öte yandan bu uyarlama biçimi, tarihsel bir olgunun güncel bir sanat uygulamasıyla yeniden yaratımını ifade eder. Bu yeni yaratım, geçmişin ve kültürel olanın sürekliliğine şimdi ve geleceğin bakış açısını yansıtarak katkı sunar. Böylece zamanın süregelen akışı sanatsal bir ifadeyle dile getirilir.

Şekil 60

Kübra Demircan, Buz Üretim Makinaları, Atölye (Ataüni), 2025

(Demircan,2025)

Şekil 61

Kübra Demircan, Balbalların Buz Heykel Uygulama Aşaması-Atölye (Ataüni)-1, 2025

(Demircan,2025)

Buz heykelinin yapım aşamasında, malzemesinin hassas yapısından dolayı belli bazı tekniklerin itinalı kullanılmasını gerekir. Yapılacak heykelin ebatlarına göre hazırlanmış buz kalıpları, belli bir sıcaklık derecesinde muhafaza edilmesi gerekir. Benzer hassasiyet, buzun kırılgan yapısının da göz önünde bulundurulmasını gerektirir. Müzede var olan makinalarda özel olarak dondurulmuş saf su kullanılarak buz bloklarını üretmiştir. Bu sayede hem estetik açıdan berrak hem de işlenebilir nitelikte sağlam buz kütleleri elde edilmiştir. Buz blokları, iç ve dış mekân koşulları göz önünde bulundurularak özel soğuk hava ortamlarında şekillendirilmiştir.

Şekil 62

Kübra Demircan, Balbalların Buz Heykel Uygulama Aşaması-Atölye-2, 2025.

(Demircan,2025)

Buz oyma işlemi sırasında zincir testere, keskiler ve özel ısı kontrollü el aletleri kullanılmıştır (Şekil 62). Biçimsel detaylar donuk kalmaktan ziyade ışıkla etkileşimli hale getirilmiş, yüzeylerdeki ışık kırılmalarıyla balbalın simgesel anlatım gücü artırılmıştır. Eser, sınırlı süreyle kapalı hava ortamında sergilenerek zamanın ve doğanın müdahalesiyle kontrollü bir şekilde erimeye bırakılmıştır.

Şekil 63

Kübra Demircan, Balbalların Buz Heykel Uygulaması-1,2025.

(Demircan,2025)

Şekil 63'te yer alan buz heykel, biçimsel ve simgesel açıdan balbal formuna gönderme yapan çağdaş bir sanat uygulaması olarak değerlendirilebilir. Bu heykel, hem malzeme olarak buzun geçirgen ve ışığın kırıcı doğasını hem de Türk kültür tarihinin önemli bir temsil ögesi olan balbal ikonografisini bir araya getirerek özgün bir kompozisyon sunmaktadır.

Heykel, malzeme olarak buzun doğasında bulunan saydamlık, ışık oyunları ve geçicilik kavramlarıyla estetik bir derinlik kazanmaktadır. Buzun üzerindeki oyma tekniğiyle oluşturulan figüratif detaylar, ışıklandırmayla birlikte hacimsel bir etki yaratmakta; böylece izleyicinin mekânsal algısıyla etkileşime girmektedir. Yüzeyde yer alan çizgisel formlar hem figüratif tasviri belirginleşmekte hem de yüzeydeki ışık yansımalarını yönlendirerek kompozisyonun dinamik yapısını desteklemektedir.

Heykel, silindirik-dikey formda tasarlanmış olup, geleneksel taş balbalların stilize edilmiş bir yeniden yorumu niteliğindedir. Ön yüzeyde kabartma tekniğiyle işlenmiş antropomorfik yüz ve kol detayları heykelde en dikkat çekici ifadedir. Figürün sağ eli yukarı doğru uzanmış biçimde tasarlanmış olup bu hareket, erken dönem Türk mezar taşlarında ve balbal figürlerinde sıkça rastlanan simgesel hareketlerdendir. Heykelin alt kısmında yer alan yatay çizgiler ile geleneksel balballarda sıkça görülen kuşak ya da kemer betimlemeleri çağrışımda bulunulmuş, bu sayede heykelin dikey ritmi dengelenmesi sağlanmıştır.

Şekil 64

Kübra Demircan, Balbalların Buz Heykel Uygulaması-1, Kemer Detay, 2025.

(Demircan,2025)

Buz, doğası gereği geçici bir malzeme olup, zamanla eriyerek yok olmaktadır. Bu geçicilik, ölüm-sonrası yaşam ve hafızanın silinmesi gibi temalarla ilişkilendirildiğinde, balbal figürüyle güçlü bir kavramsal bağ kurmaktadır. Zira balballar da göçebe kültürlerin ölümlerini anma ve onları sonsuzluğa uğurlama biçimlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda buzdan yapılan balbal yorumu, hem geleneksel bir formun çağdaş ve deneysel bir malzeme ile yeniden inşasını hem de yok oluş temasıyla anlam derinliğini artırmaktadır. Bu malzemenin seçimi ile oluşturulan balbal yorumu, geçmişin (tarihsel-kültürel mirasın) bugüne kısa süreliğine yansımaları gibidir. Bu durum, çağdaş sanatın sıklıkla başvurduğu ephemeral art (geçici sanat) kavramı ile belli ölçüde örtüşmektedir.

Bu heykel, çağdaş sanat bağlamında değerlendirildiğinde, bir estetik nesne olmanın yanı sıra, kültürel hafıza, geçicilik, kimlik ve zaman kavramlarını tartışmaya açan anlatı odaklı bir yerleştirme örneğini temsil eder.

Şekil 65

Kübra Demircan, Balbalların Buz Heykel Uygulaması-2, 2025.

(Demircan,2025)

Şekil 65'teki uygulama kapsamında Erzurum'da gerçekleştirilen buzdan balbal heykel, form bakımından geleneksel balbal tipolojisine bağlı kalınarak, dikdörtgen prizmatik bir kütle olarak inşa edilmiştir. Fotoğrafta görülen uygulamada heykelin yüzeyinde bilinçli olarak bırakılmış pürüzlü ve yontulmamış alanlar, eserin doğrudan bir figüratif temsil olmaktan çok, soyut bir anıt etkisi yaratılması sağlanmıştır.

Buzun şeffaf yapısı sayesinde ışığı kırma ve yansıtma özelliği, heykelin yüzeyinde çok katmanlı bir derinlik oluşturmaktadır. Bu derinlik, geleneksel taş balballarda bulunmayan, yalnızca buz gibi geçirgen ve parlak malzemelere özgü bir ışık heykeli etkisi yaratmaktadır. Fotoğrafta heykelin çevresine yerleştirilmiş mor ve mavi tonlardaki ışık kaynakları, bu özelliği belirginleştirerek eserin mekânla kurduğu estetik ilişkiyi güçlendirmiştir.

Heykelin mekâna yerleştirilişi de çağdaş sanat açısından yorumlanabilir. Yüksek tavanlı, siyah zeminli ve endüstriyel havalandırma sistemlerinin görüldüğü bir iç mekânda sergilenen heykel, geleneksel balbalların açık araziye dikilmiş doğrudan doğa ile ilişkili konumlarının aksine, izole edilmiş, kontrollü ve deneyimlenebilir bir ortamda varlık

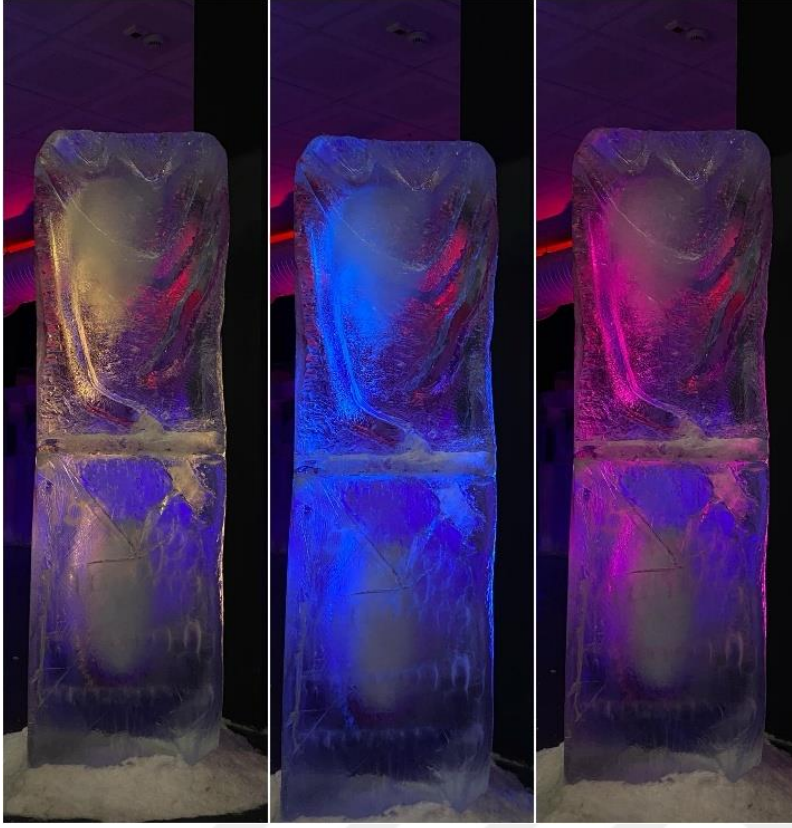
göstermektedir. Bu durum, eserin estetik algısını değiştirerek, onu kültürel bir belge olmaktan çıkarıp çağdaş bir sanat nesnesi haline getirmektedir. Ayrıca heykelin çevresindeki boşlukla kurduğu ilişki de bu dikey yapının etkisini artırır. Boşluk, heykelin etrafında bir nefes alanı oluşturarak dikeyliğin vurgulanmasına olanak tanımaktadır. Bu boşluk, geleneksel açık alan balbollarında olduğu gibi, eserin etrafında izleyiciye dolaşma ve gözlem yapma imkânı sağlayarak çok yönlü bir izleme deneyimi sunar. Böylece çalışma, yalnızca önden izlenen bir nesne algısından çıkarak, çevresinden algılanabilen üç boyutlu bir hacim olarak, sanat izleyicisiyle iletişim kurar. Ayrıca buzdan balbalın çevresinde görülen erime izleri, zemine düşen buz parçaları ve suni kar dokusu, eserin geçicilik temasını somutlaştırmaktadır; bu da izleyicinin yalnızca görsel değil, zamanla ilişkili duyuşsal bir farkındalıkla karşılaşmasını sağlar. Bu yönüyle eser, geleneksel anıt sanatının kalıcılığına karşılık, yok oluşun estetiğini vurgulayan bir tutum sergilemektedir.

Buzdan yapılan bu balbal heykeli, yalnızca tarihsel bir formun yeniden üretimi değildir; heykel sanatının kavram odaklı, malzeme duyarlı ve izleyiciyle etkileşimli yapısının bir örneğini teşkil eder. Buzun fiziksel özellikleri, ışıkla kurduğu ilişki ve zamansal çözülme süreci ile heykelin sabit varlığından sıyrılarak değişken bir yapıda varlığını sürdürmesi yönünden sanatın farklı deneyleri ile karşımıza çıkması sağlanmıştır.

Şekil 66’te ışığın heykele değişik açılardan yansmasıyla ortaya farklı tonlarda renk çeşitliliği çıkmaktadır. Bu durum, ışığın buz heykeline kattığı en önemli estetik dokunuşlardan biridir. Geleneksel heykel biçimlerindeki hareket ve dinamizm olgusu, bir bakıma buz heykellerinde ışıkla birlikte yeni bir sanatsal dönüşüm geçirir. Işık, her bir buz kristaline farklı açılardan yansıdığı için, her bir mesafe, eğim ve derinlikte farklı renk tonları ortaya çıkar. Bu durum, ışığın açı değiştirmesiyle sürekli değişir, böylece heykelde sanatçıdan bağımsız bir oto-yaratım süreci ortaya çıkar. Bu süreçte şık ve renk arasındaki koşullanma, heykele hem dinamizm hem de hareket algısı katar. Öte yandan buzun ışığa karşı geçirgenliği, yüzeyde belli bir derinlik algısının oluşmasına da yol açar. Buradaki derinlik izlenimi, yüzeydeki parlaklığın kademeli olarak içe doğru yoğunlaşan bir devinim şeklinde kendini gösterir. Özellikle heykelde ışığın tam dik açıyla ulaştığı bölgede yoğun bir renk lekesinin olduğu görülür. Işığın açısı değiştikçe bu kısmın hem yeri hem de tonu değişir.

Şekil 66

Kübra Demircan, Balbalların Buz Heykel Uygulaması-2, Işıklandırma Çalışması, 2025

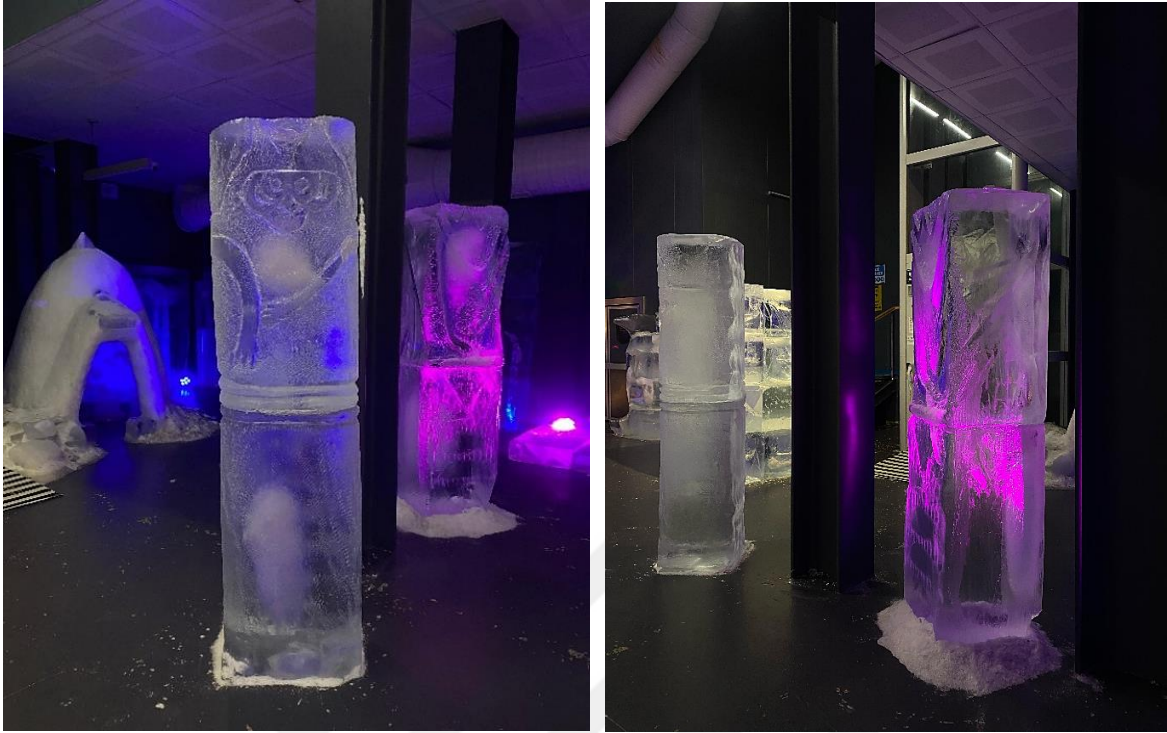
(Demircan,2025)

Renkli ışıkların kullanımı, eserin izleyiciye sunduğu anlamı derinleştirir. Soğuk mavi ve beyaz ışıklar, buzun doğal şeffaflığını ve soğukluğunu vurgulayarak, izleyiciyi bir arktik dünyada, donmuş bir zaman diliminde gezdirir. Işık, heykellerin şekilleri üzerinde yarattığı algısal çeşitlilikle izleyicinin hislerini de şekillendirir. Beyaz ışığın huzurlu, saf etkisi, izleyiciyi dingin bir ruh haliyle baş başa bırakır. Bununla birlikte, kırmızı ve turuncu ışıkların sıcak tonları, heykellerin çevresinde bir enerji yaratır. Bu ışıklar, balbalların taşıdığı tarihi ve kültürel anlamları yeniden şekillendirilmesine olanak sağlar. Kırmızı, bir cesaret ve güç simgesi olarak heykellerin etrafında yankılanırken, izleyiciye bir heyecan ve coşku duygusu aşılar. Bu renkler, balbalların yalnızca donmuş taşlardan oluşan figürler değil, ayrıca birer kahramanlık ve direncin simgeleri olduğunu hatırlatır.

Balbalların buz heykel uygulamasında kullanılan renkli ışıklar, eserin estetik değerini artırmakla kalmaz, bunun ötesinde izleyiciye duygusal ve sembolik bir deneyim sunar. Buz ve ışık arasındaki bu etkileşim, geçmişin izlerini modern bir sanat formunda yeniden yaratırken, zamanın, mekânın ve sembolizmin derinliklerine yönlendiren bir deneyim kazandırır. Bu eserler, geleneksel bir simgeyi, sanatsal bir dil aracılığıyla günümüzün estetik ve kültürel bağlamına taşır, geçmişin gücünü modern sanatın sınırlarında yeniden var eder.

Şekil 67

Kübra Demircan, Balbalların Buz Heykel Uygulaması, Ata Buz Müzesi, Sergi Görüntüsü, 2025.

(Demircan,2025)

Bulgular

“Doğu Anadolu Bölgesi Balballarının Buz Heykel Sanatında Konu Malzemesi Olarak Kullanılması” başlıklı tez çalışması kapsamında, bölgesel kültürel mirasın çağdaş sanatla buluşturulmasına yönelik literatür taraması yapılmıştır. Bu tarama sürecinde, yerel ve uluslararası akademik kaynaklar; kitaplar, dergiler ve çevrimiçi platformlar incelenerek balbal figürlerinin buz heykel sanatındaki yeri ve işlevi üzerine mevcut bilgiler derlenmiştir. Literatür taraması, buzun heykel sanatındaki sembolik anlamları, malzeme özelliklerini ve bu materyalin sanatsal üretim sürecindeki kullanım biçimlerini ortaya koymuş ve Doğu Anadolu Bölgesi’nin kültürel kodlarıyla buz heykel pratiği arasındaki ilişkiyi incelemek için teorik bir temel sağlamıştır.

“Doğu Anadolu Bölgesi Balballarının Buz Heykel Sanatında Konu Malzemesi Olarak Kullanılması” başlıklı tez kapsamında Erzurum ilinde yer alan balbal örnekleri incelenmiş ve bu örnekler buz malzemesi kullanılarak çağdaş heykel sanatı bağlamında yeniden yorumlanmıştır.

Erzurum’un doğal ve iklimsel özellikleri, buz heykel uygulamaları için uygun bir çevresel zemin sağladığı ve heykellerin geçiciliği ile bölgenin sert kış iklimi arasında doğal

bir uyum olduğu gözlemlenmiştir. Balbalların tarihsel anlamda ölüm, anı ve toplumsal hafıza taşıyıcılığı işlevi, buzun eriyerek yok olma süreciyle metaforik olarak pekiştirilmiştir. Heykellerin zamanla çözülmesi, izleyiciye yaşamın geçiciliği ve kültürel mirasın kırılgan doğası üzerine derin bir farkındalık kazandırmıştır.

Literatür taramaları ve uygulama süreci göstermiştir ki, buzun sınırlı fiziksel dayanıklılığına rağmen sunduğu kavramsal zenginlik, çağdaş sanat üretiminde yaratıcı çözümler geliştirme potansiyelini artırmaktadır. Erzurum'daki balbal figürlerinin buz malzemeyle yeniden inşası, geleneksel formun korunarak çağdaş bağlamda yeniden üretilebileceğini göstermiştir.

Ayrıca buzun saydamlığı ve ışık geçirgenliği sayesinde, Erzurum balballarından esinlenen figürlerde mistik ve ruhani bir atmosfer elde edilmiştir. Bu durum, özellikle figürlerin duruşları, sembolik el ve nesne tutuşları gibi detaylarda daha güçlü bir duygusal etkileşim yaratmıştır. Erzurum'da bulunan balbalların buz heykel sanatıyla yeniden yorumlanması, bölgesel tarihî mirasın güncel sanatsal yöntemlerle yeniden değerlendirilmesine katkı sağlamıştır. Bu uygulama hem gelenekselin korunması hem de çağdaş sanatın ifade alanlarının genişletilmesi açısından anlamlı bir örnek teşkil eder.

SONUÇ

Sanat, şüphesiz kültürün gelişimi, korunması ve tanıtılmasına önemli katkılar sunar. Bu açıdan çalışmamızın ana temalarından biri olan Türk kültür tarihinin önemli unsurlarından balbalların bölgemizde son yıllarda önemli bir gelişim gösteren buz heykel sanatına uyarlama girişimi kültürel üretime önemli bir katkı sunacaktır. Orta Asya Türk inanç ve kültür geleneğinin bir uzantısı olarak Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan balbal örneklerinin buz heykel sanatına uyarlanması yeni bir sanatsal yorum sunmuştur. Bu tez çalışması, bu bakımdan, balbal kültürünün heykel sanatıyla olan biçimsel ortaklıklarını kuramsal açıdan ele alarak uygulamada yapılan kimi örneklerle heykel ve balbal ilişkisini somutlaştırarak okuyucuya sunmaktadır.

Yapılan çalışmalarda elde edilen bulgular gösteriyor ki, balbalların rastlandığı bölgelerde belli bir kültürel devamlılık göze çarpmaktadır. Genelde amorf ve dikey yapıda olması, mezar taşı olmasıyla ilişkilidir. Ancak bu durum aslında balballara heykelsi bir görünüm katmaktadır. Ek olarak, balbalların kültürel ve simgesel özelliği onları birer iletişim nesnesine de dönüştürmüştür. Bu iletişim gerek aynı coğrafyadaki topluluklar arası bilgi aktarımında, gerekse sonradan gelen kuşaklara aktarılabilecek belli bilgileri taşımada işlevsel bir öneme sahiptir. Ballarda işlenen yüz biçimleri ve ölünün hayattayken kullandığı bazı aletler ait olduğu topluluğu tanıtan kimlik temsillerini ifade eder. Tüm bu yorumlar balballara dair elde edilen bulgular ışığında yapılabilir.

Balballar, çağdaş sanatın dikkat çekici bir uygulaması olan buz heykel sanatı ile sentezlenerek yeni bir güncel sanat deneyimi yaratmıştır. Bu tür deneysel çalışmalar, balballar üzerinden dönemin toplumsal yapısını, estetik anlayışını ve düşünsel dünyasını bugüne taşımada önemli bir işleve sahiptir.

Çalışmada özellikle Doğu Anadolu Bölgesi balballarının seçilmesi, bölgenin iklim koşullarının buz heykel sanatına elverişli olması ve kültürel mirasın bu özgün sanat formu aracılığıyla yeniden yorumlanması açısından önemli bir fırsat sunmuştur. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi öncülüğünde kurulan Ata Buz Müzesi, bu sentezin gerçekleştirilmesine olanak tanıyan önemli bir ortam sağlamıştır. Balbalların buz malzemesiyle yeniden yorumlanması süreci hem teknik hem de estetik açıdan özgün sorunlar ve çözümler üretmeyi gerekli kılmıştır. Özellikle buzun kırılgan doğası, detaylı işçiliği zorlaştırmakla birlikte, heykellerin form oluşturma sürecinde dikkatli ve kontrollü bir çalışmayı gerektirmiştir.

Örnek çalışması yapılan balbalların buz heykeline dönüştürülmesi, yerel dokuları barındıran bir konsept ortaya koymuştur. Buzun parlak ve geçici doğası, balballar-taş heykellerin mat ve kalıcı yapısıyla belirli bir tezatlık oluşturduğu gözlemlenmiştir; estetik anlamda yeni bir görsel deneyim sunmuştur. Işığın buz üzerindeki yansımaları, heykellerin algılanış biçimini doğrudan etkilemiş, bu da buz heykel sanatının yalnızca form üzerinden değil, ışık, sıcaklık ve mekân gibi dışsal unsurlar üzerinden de değerlendirilmesi gerektiğini göstermiştir. Böylece buz malzemesinin doğası gereği, sanat eserinin sadece heykel formundan ibaret olmadığı, çevresel faktörlerle birlikte bütünsel bir sanat nesnesi oluşturduğu ortaya konmuştur. Örnek çalışmalarda belirtildiği gibi ışığın buza farklı açılardan yansısıyla ortaya çıkan renklilik, izleyici üzerinden sürekli değişen algısal bir çeşitlilik yaratmıştır.

Balbalların buz heykel sanatına uyarlanması, estetik bir sentezin ötesinde, kültürel mirasın modern sanatla buluşturulması anlamında da derin bir anlam taşımaktadır. Balbalların simgesel işlevi, yaşam ve ölüm arasındaki geçişi ifade eden anıtsal nitelikleri ile buzun doğası arasında güçlü bir paralellik kurulmuştur. Buz, zamanla eriyerek yok olan bir malzeme olması bakımından yaşamın geçiciliğini ve ölümün kaçınılmazlığını hatırlatmakta, böylece balbalların temsil ettiği inançsal temalarla doğal bir uyum sağlamaktadır. Bu durum, eserlere estetik derinlik dışında kavramsal bir derinlik de kazandırmıştır. Böylece figüratif heykeller üzerinden kavramsal bir yoğunlaşmanın olanakları fark edilmiştir.

Çalışmada elde edilen bulgular, balbalların amorf ve dikey yapısının buz heykel uygulamalarında biçimsel bir avantaja dönüştüğünü, ancak figüratif detayların buz üzerinde işlenmesinin teknik zorluklar barındırdığını göstermiştir. Özellikle figürlerin yüzeyde işlenmiş olması ve anatomik orantıların tam olarak gözetilmemesi, balbalların simgesel anlatım gücünü artırmış, buz heykel sanatıyla yorumlandığında da bu özelliklerin korunarak daha soyut ve kavramsal bir estetik anlayışa hizmet ettiği gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak, balbalların buz heykel sanatına uyarlanması, kültürel mirasın korunması, tanıtılması ve çağdaş sanat formlarına uyarlanması açısından güçlü bir örnek teşkil etmektedir. Bu tür disiplinler arası çalışmalar, estetik üretimin dışında kültürel kimliğin evrensel sanat diliyle buluşturulması bakımından da büyük önem taşımaktadır. Gelenekten beslenen ve güncel yorumlarla yeniden hayat bulan bu tür sentezler, kültürel sürekliliği sağlayarak farklı kültürler arasında etkileşim kurulmasına da katkı sağlayacaktır.

Gelecek çalışmalarda, balbalların farklı doğal malzemelerle (örneğin ahşap, cam, metal gibi) yeniden yorumlanması ve bu yorumlamaların farklı kültürel, estetik ve kavramsal açılardan değerlendirilmesi önerilmektedir. Ayrıca buz heykel sanatı özelinde, daha büyük

ölçekli ve uluslararası katılımlı etkinliklerin düzenlenmesi, yerel sanatsal deneyimlerin küresel ölçekte tanıtımı ve sanatın evrensel dilinde yer bulması açısından önemli fırsatlar yaratacaktır. Bu sanat formunun, genellikle büyük festivallerde ve özel etkinliklerde sergilenmesi kültürel mirasın tanıtılmasına önemli katkılar sunabilir. Buz heykellerinin estetik değeri ve sanatsal etkisi kültürel mirası taşıması ve yansıtmaları oranında artacaktır. Çünkü festivaller içerik olarak turistik bir amaç taşır ve bu tür etkinlikler kültürel etkileşimde önemli rol oynar. Bu bağlamda, çalışmanın bulguları, sanatın toplumsal düşünüş biçimlerinin geliştirilmesi ve yeniden uyarlanması için güçlü bir araç olarak kullanmanın ne denli etkili olabileceğini göstermiştir. Balbalların buz heykel sanatıyla buluşturulması hem estetik bir üretim biçimi hem de kültürel değerlerin yeni nesillere aktarılmasında yenilikçi bir yöntem olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Ağasioğlu, F. (2014). *Taşbaba, Türk'ün Taş Yaddaşı* (H. Adıgüzel Çev. Ed.), Bilge Oğuz.
- Akar, A. (2024). *Bilge Kağan Yazıtı*. Ötüken Neşriyat.
- Alberti, L.B. (2025). *Heykel ve Resim*. (Atilla Erol, Çev.). Dorlion Yayınları. (Çalışmanın orijinali 1965'te yayımlanmıştır).
- Alsan, Ş. (2022). Türk Kültüründe Ölüm Olgusu ve Ölüm Sonrası Ritüelleri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 15(37), 179-196. <https://doi.org/10.12981/mahder.1053280>.
- Altınkaynak, E. (2008). Deşt-i Kıpçak Balbalları. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 3/4. ss.97-119.
- Alyap, L. (2014). Köl Tigin Anıtının Batı Yüzü Üzerine Görsel Bir Tasarım Denemesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 3(1), 1-21. <https://doi.org/10.7884/teke.300>.
- Antmen, A. (2012). 20.yy. Batı Sanatında Akımlar. Sel Yayıncılık.
- Arslan S. A. (2017). “Taşlar Konuşur”: Türk Mezar Taşlarının Biçim Dili. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*.
- Art Below Zero, (2024, 23 Aralık). Avrupa'nın en büyük buz heykeli sergisi “Art Below Zero”, Amsterdam'da düzenlendi. T24. <https://t24.com.tr/foto-haber/avrupa-nin-en-buyuk-buz-heykeli-sergisi-art-below-zero-amsterdam-da-duzenlendi,37874>.
- Ata Buz Müzesi, (2025, 11 Şubat). *Ata Buz Müzesi: Sergilenen Eserler*. <https://cityguideadd.com/ilan/ata-buz-muzesi/>
- Aşar, Ş.İ. (2016, 29 Ekim). *Çağdaş Heykel Sanatının En İlginç Örnekleri*. <https://www.denizhummasi.com/cagdas-heykel-sanatinin-en-ilginc-ornekleri/>
- Avşar, D. (2024). Dilbilimsel Bakış ve Jacques Lacan'da Dilin Yapısal İşlevi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*(10), 41-57. <https://doi.org/10.56387/ahbvedebiyat.1495524>
- Avşar, D. (2025). Hans-Georg Gadamer'de Sanatın Anlamı. *Moment Dergi*, 11(2), 344-361. <https://doi.org/10.17572/mj2024.2.344-361>.
- Belli, O. (2002). Türklerde Taş Heykel ve Balballar. *Türkler (İlk Çağ) (3)*. Yeni Türkiye Yayınları. 910-914.
- Belli, O. (2003). *Kırgızistan'da Taş Balbal ve İnsan Biçimli Heykeller*, Arkeoloji ve Sanat.

- Belli, O. (2005). Türkiye’de 2003- 2004 Yılında Yapılan Kazı ve Araştırmalar, *Türkiye Bilimler Arkeoloji Dergisi* (8), 142.
- Belli, O. (2013), *I. Uluslararası Ahlat- Avrasya Kültür ve Sanat Sempozyumu*, Bitlis Eren Üniversitesi.
- Bozkurt, N. (2014). *Sanat ve Estetik Kuramları*. Asa Yayınları.
- Bugay, S. (2022). *Heykel’in Sözü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Buğrul, H. (2010), *Van- Bitlis Yöresi XII.-XV. yüzyıl Mezar Taşlarının İslam Öncesi Orta Asya Türk Mezar Taşları ile Bağlantıları*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Ceylan, A. (2008). *Doğu Anadolu Araştırmaları (Erzurum-Erzincan-Kars-Iğdır)*. Güneş Vakfı Yayınları.
- Ceylan, A. (2015). *Doğu Anadolu Araştırmaları Erzurum-Erzincan-Kars-Iğdır (2008-2014)*. Atatürk Üniversitesi.
- Çerezci O. & Ozlem J. (2020). “Moğolistan’da Bulunan Göktürk Dönemi’ne ait Süslemeli Anı-Mezar Örnekleri.” *Art Sanat*, 14(2020): 297–321.
<https://doi.org/10.26650/artsanat.2020.14.0012>
- Çiftçi, K. (2008). *Tektanrılı Dinlerde Resim ve Heykel Sorunu*. Bulut Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2000). *Erken Devir Türk Sanatı*, Kabalcı Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2023). “Göbekli Tepe Kültürü Heykellerinden Göktürk (Kök-Türk / Türk Kağanlığı) Taş Heykellerine Gelişme”, *Palmet Dergisi*, (4), 1 18.
- Diyarbakirli, N. (1972). *Hun Sanatı*, Milli Eğitim Yayınları.
- Diyarbakirli, N. (2002). Eski Türklerde Kültür ve Sanat, *Türk Ansiklopedisi*, (Cilt 3), Yeni Türkiye Yayınları.
- Doğanay, A. (2004). Türklerde Ahiret İnancının Mezar Yapı ve Bezemelerine Tesiri. *Sanat ve İnanç/2*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Türk Sanatı Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Durmuş, İ. (2007). *İskitler*, Analiz Yayınları.
- Eberhard, W. (1996). *Çin’in Şimal Komşuları*, (N. Uluğtuğ, Çev. Ed.). TTK yayınları. (Çalışmanın orijinali 1964’te yayımlanmıştır).
- Yıldırım, E. (2024). İç Asya’da demir çağına geçiş / Karasuk kültürü ve Türkler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 13(3), 816-837.

- Esin, E. (1982). *Bengü Taş The Rock*, Napoli Yayınları.
- Glauson, G. & Tryjarski, E. (1971). *The Inscription at İkhe Khushotu*, (A. Yılmaz Akt.) Rocznik Orientalistyczny, Tom XXXIV.
- Gombrich E.H. (2009). *Sanatın Öyküsü*. (E. Erduran, Ö. Erduran, Çev.). Remzi Kitabevi. (Çalışmanın orijinali 1950’de yayımlanmıştır).
- Gökçek, L.G., & Abacı, O. (2022). Balbalların Tarihi Kaynağı, *Prof. Dr. Salim Koca Armağan Kitabı*, Selçuklu Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Günaşdı, Y., Has, A. C., & Bingöl, B. (2022). Erzurum’un Şenkaya İlçesine Bağlı Ormanlı Köyünde Bulunan Erken Dönem Türk Kültürüne Ait İnsan Biçimli Taş Heykeller ve Balballar. *Gazi Akademik Bakış*, 16(31), 327-344. <https://doi.org/10.19060/gav.1217293>
- Herodotos, (2006). *Tarih*, (M. Ökmen, Çev. Ed.). İş Bankası Yayınları.
- Huntürk, Ö. (2011). *Heykel ve Sanat Kuramları*, Kitabevi Yayınları.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kalafat, Y. (2016). *Türk Halk İnançlarından Hayvan Üslubunda Mitolojik Devridayım-III*. Berikan Yayınları.
- Karaaslan, Y. D. S. (2005). Heykel ve Mekân. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), ss.289-295.
- Karamürsel, A. (2002). *Türklerde Mezar Geleneği*. Türkler Ansiklopedisi.
- Kaya, E. (2020). “Balbal” Sözcüğüne Artsüremli Bir Bakış. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1), 168-178. DOI: 10.33437/ksusbd.620747.
- Koca, S. (2003). *Türk Kültürün Temelleri*, II. Cilt, Odes Kültür.
- Koçak, K. (2015). Kuzey Kafkasya ve Kuzey Karadeniz’deki İskit Kurganlarının Ortaya Çıkışı. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(25), 66-78.
- Kutlu, M. & Kutlu, L. (2022). *Pazırık Kültüründe Ölü Gömme Gelenekleri ve Kurgan Mimarisine Yansımaları*, Sanat Tarihi Dergisi, 31/1, DOI: <https://doi.org/10.29135/std.984979>
- Lynton, N. (2009). *Modern Sanatın Öyküsü* (C. Çapan, Çev.). Remzi Kitabevi. (Çalışmanın orijinali 1989’da yayımlanmıştır).
- Mert, O. (2015). *Köli Çor Yazıtı ve Anıt Mezar Kompleksi*, Zafer Medya Ofset.

- Mustafaev, E.M.& Şerbinin, V.G. (1996). *Büyük Rusça-Türkçe Sözlük*. Multilingual.
- Orkun, H.N. (1994), *Eski Türk Yazıtları* (3.baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2003). *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özgül, O. (2020). Erzurum Bölgesi Kaya Panoları. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 10, Temmuz 2015, .s. 169-198.
- Özgül, O. (2020). Erzurum ve Çevresinde Erken Dönem Türk İzlerine Ait Yeni Bulgular. (Sayı:65) *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*.
- Öztürk, A. (2020). “Karadeniz Bölgesi ile Macaristan Kuman-Kıpçak Coğrafyasının Karşılaştırmalı Halk İnançları”. *Karadeniz Araştırmaları*. XVII/66: 385-421.
- Radloff, W. (1956). *Sibirya'dan, II-1.*, (A. Temir, Çev.). Maarif Basımevi. (Çalışmanın orijinali 1893'te yayımlanmıştır).
- Roux, J. P. (1999). *Altay Türklerinde ölüm*. (A. Kazancıgil, Çev.), Kabalcı. (Çalışmanın orijinali 1988'de yayımlanmıştır).
- Sakarya, M. & Kızılkaya. H. T. (2020). “İslam Öncesi Türklerde Kemer Kullanımı ve Özellikleri”. *ulakbilge*, 53. ss. 1211–1229. doi: 10.7816/ulakbilge-09-53-11.
- Sevin, V. (2000). “Mystery Stelae”, *Archaeology*, LIII /4, ss. 46-51.
- Sevin, V. (2011). “Hakkâri Stelleri: Zap Irmağı Kıyısında Bozkır Göçebeleri”, *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi (TÜBA-AR)*, IV, ss. 79-89.
- Sevin, V. & Özfirat A. (2001). “Hakkâri Stelleri: Doğu Anadolu'da Savaşçı Çobanlar - ilk not”, *Belleten*, LXV/243, Ankara, ss. 501-518.
- Shulga, P. (2017) Tsarsky kurgan v Senteleke, i ego osobennosti kak obyektu poznovatel'nogo turizma”. Uçenie zapiski (Altayskaya gosudarstvennaya akademiya kultury i iskusstva). 105-108.
- Şimşek, E. (2017). “Türk Kültüründe ‘Alkarısı’ İnancı ve Bu İnanca Bağlı Olarak Anlatılan Efsaneler”. *Akra Uluslararası Kültür Sanat Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi*. V/12: 99-115.
- Tanyu, H. (1968). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara Üniversitesi.
- Toy, S. (2023). *Buz Müzeleri ve Atatürk Üniversitesi Buz Müzesi Konseptinin Değerlendirilmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Turan, O. (1965), *Selçuk Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, T.K.A.E.

Ünver, G., Güngör, H. (2003). *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, Rağbet Yayınları.

Евтюхова, Л.А. (1952), *Каменные изваяния Южной Сибири и Монголии*, (Cilt 24).

Yalınkılıç, T. (2014). Bir Dönemin İki Farklı Anlatımı –Kül Tigin Yazıtının Çince ve Türkçe Metinlerinin Karşılaştırması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2(2), 27-47. <https://doi.org/10.7884/teke.181>.

Yardımcı, İ. (2022). Heykel Dökümünde Mum Yok Etme Tekniği'ne Geleneksel Ve Sayısal Yaklaşımlar. *Tykhe Sanat ve Tasarım Dergisi*, 7(12), 1-8. <https://doi.org/10.55004/tykhe.1103932>

Yılmaz, A. (2006), *Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Sanatı ve Kültürü*, Yeni Türkiye Yayınları.

Yılmaz, M. (1999). *Heykel Sanatı*, İmge Kitabevi.

Yılmaz, M. (2005). *Modernizmden Postmodernizme Sanat*, Ütopya Yayınevi.

İNTERNET KAYNAKÇASI

<https://tamga.ktu.edu.tr/2017/03/ihe-husotu-kol-ic-cor-yazt.html> (E.T. 12.04.2025).

<https://www.haberturk.com/kumanlar-kim-kumanlarla-kipcaklar-ayni-mikuman-turkleri-nerede-yasar-2875376> (E.T. 14.03.2025).

https://fr.m.wikipedia.org/wiki/Statues-menhirs_d%27Ukraine (E.T. 16.03.2025).

<https://belleten.gov.tr/tam-metin/2601/tur>. (E.T. 18.03.2025).

<https://turkologfatihmehmetiyigit.blogspot.com/2022/02/turklerde-ata-ve-ana-mezarlari-kurgan.html>. (E.T. 20.03.2025).

<https://turantarihi.blogspot.com/2012/10/iskitler-sakalar.html>. (E.T. 23.03.2025).

<https://tr.pinterest.com/pin/205758276717013039/> (E.T. 28.03.2025).

<https://mitoloji.org.tr/inanna-sumer-tanricasi/> (E.T. 01.04.2025).

<https://belleten.gov.tr/tam-metin/2601/tur> (E.T. 10.04.2015).

<https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/ata-buz-muzesi-turkiyenin-tek-buz-muzesi-ziyaretcilerini-adeta-kutuplarda-gezintiye-cikariyor,K1R9JYJKVkaJgdIHm1s6Jg> (E.T. 12.03.2025)

<https://onturk.wordpress.com/2011/11/18/oltu-on-turk-tas-heykeli/> (E.T. 15.04.2025).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Kübra Demircan
Doğum Tarihi ve Yeri	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	
Y. Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	